

มหาวงศ์สังเขป

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

มหาวงศ์สังเขป

พระนิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

มหาวงศ์สังเขป

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา

มหาวงศ์สังเขป.-- พิมพ์ครั้งที่ ๓

กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2542.

64 หน้า

1. พุทธศาสนา -- ประวัติ.

I. ชื่อเรื่อง,

294.309

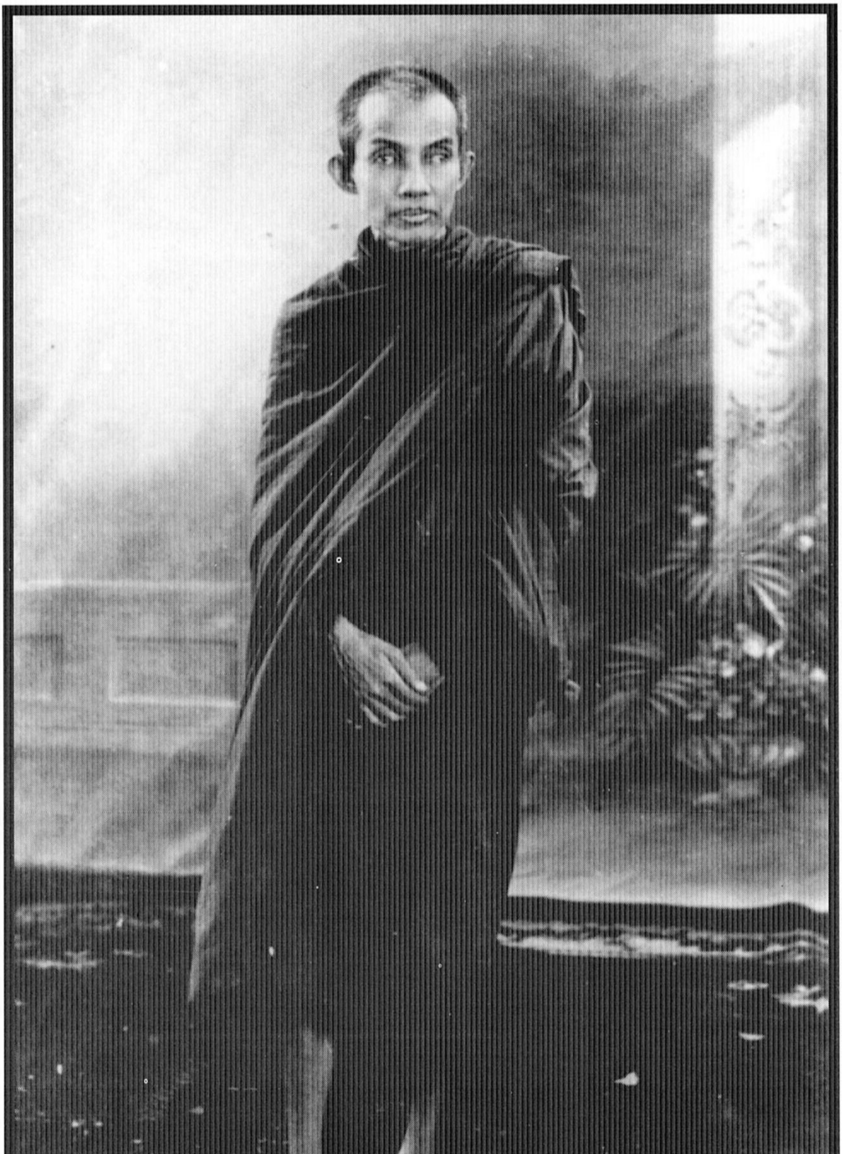
ISBN 974-580-924-6

พิมพ์ครั้งที่ ๓/๒๕๔๒ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม

ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พลอากาศเอก หะริน หงสกุล

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ

โทร. ๒๘๑๗๗๙๐

คำนำ

หนังสือมหาวงศ์ เป็นพงศาวดารลังกาที่พระเถระชาวลังกาแต่งเป็นภาษาบาลีต่อเนื่องกันมาแต่โบราณ ถือกันว่าเป็นคัมภีร์สำคัญเรื่องหนึ่งทางพระพุทธศาสนา เพราะนอกจากจะแสดงพงศาวดารของลังกาแล้ว ยังแสดงเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลังกาไว้อย่างพิสดาร จึงเป็นหนังสือที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง เพราะพระพุทธศาสนาที่แผ่ไปยังนานาประเทศในยุคหลังนั้น ล้วนเกี่ยวกับลังกาทั้งนั้น ฉะนั้น หนังสือมหาวงศ์จึงเป็นที่สนใจของผู้ใคร่ศึกษาเรื่องของพระพุทธศาสนาทั่วไป

สำหรับเรื่อง **มหาวงศ์สังเขป** นี้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียงถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องนี้มีสาระและความสำคัญอย่างไร ปรากฏในพระนิพนธ์คำนำแล้ว

พระนิพนธ์เรื่องนี้ ได้พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในประมวลพระนิพนธ์ชุด **ประวัติศาสตร์-โบราณคดี** ที่มหามกุฏราชวิทยาลัยจัดพิมพ์ในงานมหาสมณานุสรณ์ครบ ๕๐ ปี แต่วันสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๑-๗ สิงหาคม ๒๕๑๔ พิมพ์ครั้งที่ ๒ ในการบำเพ็ญกุศลคล้ายวันสิ้นพระชนม์ปีที่ ๗๗ เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๔๑

โดยที่มหามกุฏราชวิทยาลัย พิจารณาเห็นว่าพระนิพนธ์เรื่องนี้มีคุณค่าต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาเรื่องหนึ่ง จึงได้จัดพิมพ์เผยแพร่อีกวาระหนึ่งเป็นครั้งที่ ๓

พระธรรมกวี
หัวหน้าแผนกตำรา

มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์
สิงหาคม ๒๕๔๒

คำนำ

แห่งหนังสือมหาวงศ์สังเขป

หนังสือฉบับนี้ ไม่ได้แปลจากหนังสือมหาวงศ์ตรงทีเดียว เป็นเรื่องที่เก็บความจากหนังสือนั้นเรียงขึ้นโดยย่อ อย่างคนอ่านหนังสือถือเอาความเข้าใจว่าอย่างไร และข้อความที่เก็บมานั้น ก็มุ่งเฉพาะที่เกี่ยวกับตำนานและภูมินิเทศ ตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าสยาม เมื่อครั้งรัตนโกสินทรศก ๑๑๖ เสด็จพระราชดำเนินประพาสประเทศในยุโรป และจะทรงแวะที่เกาะลังกา ตรัสขอต่อข้าพเจ้าเพื่อเรียงถวาย เป็นทางที่จะได้มุ่งจะแสดงธรรมในพระศาสนาก็จริง ถึงอย่างนั้น เห็นว่าจะยังประโยชน์ให้สำเร็จแก่ผู้อ่านหนังสือเรื่องอันเนื่องในพระศาสนาได้บ้าง เหตุว่าหนังสืออรรถกถาแต่งที่ลังกาเป็นพื้น บางแห่งก็อ้างเรื่องที่ลังกานั้นเอง ผู้อ่านรู้ตำนานลังกามาก่อนแล้ว อาจอ่านเข้าใจได้ดีขึ้น จึงนำมาลงไว้ในที่นี้

กรม - วชิรญาณวโรรส

สารบาญ

ปริจเฉทที่ ๑

ว่าด้วยพระบรมศาสดาเสด็จลังกาสามครั้ง

ครั้งที่ ๑ เป็นเหตุสร้างมหิยังคนเจดีย์ที่มหานาควโนทยาน

ครั้งที่ ๒ เป็นเหตุเกิดราชายตนเจดีย์ที่นาคทวีป

ครั้งที่ ๓ เป็นเหตุเกิดกัลยาณเจดีย์ที่กัลยาณประเทศและรอยพระพุทธบาทที่ยอดเขาสุมนกูฏ และเจดีย์ที่ทีฆวาปี ที่มหาเมฆวนาราม และที่ถูปาราม

ปริจเฉทที่ ๒

ว่าด้วยวงศ์พระเจ้ามหาสมมตราชนับติดต่อลงมาถึงพระบรมศาสดา

ปริจเฉทที่ ๓

ว่าด้วยพระมหากัสสปทำปฐมสังคายนาที่กรุงราชคฤห์ ครั้งแผ่นดินพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อพุทธศกยังไม่เต็มปีหนึ่ง

ปริจเฉทที่ ๔

ว่าด้วยพระเรวตทำทุติยสังคายนาที่กรุงปาตลีบุตร ครั้งแผ่นดินพระเจ้ากาลาโสกราช เมื่อพุทธศกร้อยปีถ้วน

ปริจเฉทที่ ๕

ว่าด้วยพระโมคคัลลีบุตรทำตติยสังคายนาที่กรุงปาตลีบุตรครั้งแผ่นดินพระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อพุทธศก ๒๓๔ ปี

ปริจเฉทที่ ๖ กับที่ ๗

ว่าด้วยวิชยกุมาร โอรสพระเจ้าสีหพาหุ ต้องเนรเทศมาถึงเกาะลังกา สร้างบ้านเรือนขึ้นอยู่แล้วครองราชสมบัติตั้งวงศ์กษัตริย์ลังกาขึ้นเป็นครั้งแรก

ปริจเฉทที่ ๘ กับที่ ๙

ว่าด้วยพระเจ้าสุมิตตราชผู้พระอนุชาของพระเจ้าวิชยราช ให้ปัณฑุวาสุเทพผู้โอรส ไปครองราชสมบัติในลังกา ตามขอของพระเชษฐา

ปริจเฉทที่ ๑๐

ว่าด้วยแผ่นดินพระเจ้าอภัยราช ปัณฑุกาภยกุมารเป็นขบถ ยกมารบมีชัยชนะ สร้างเมืองอนุราธแล้ว ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน ณ ที่นั้น

ปริจเฉทที่ ๑๑

ว่าด้วยพระเจ้ามุฏสีวราช สร้างราชอุทยานชื่อมหาเมฆวัน และพระเจ้าอโศกมหาราชส่งเครื่องไปราชาภิเษกพระเจ้าเทวานัมปิยดิสส์

ปริจเฉทที่ ๑๒

ว่าด้วยพระโมคคัลลีบุตร ส่งเถรานุเถระไปประกาศพระพุทธศาสนาในนานาประเทศ

ปริจเฉทที่ ๑๓ ถึงที่ ๒๐

ว่าด้วยพระมหินท์ไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา พระเจ้าเทวานัมปิยดิสส์เสด็จไปพบที่เขามิสสกบรรพต นิมนต์เข้าเมืองอนุราธให้แสดงธรรมที่นันทนวันอุทยาน ซึ่งได้ชื่อภายหลังว่าโชติวัน ยกมหาเมฆ-วันอุทยานถวายเป็นอาราม สร้างเป็นมหาวิหาร สร้างวิหารขึ้นที่เขามิสสก

บรรพตให้ชื่อเจดิยบรรพตหรือเจติยคิรี สร้างถูปาราม เชิญกิ่งพระมหาโพธิกับนางสังฆมิตตาเถรีมาแต่ชมพูทวีป

ปริจเฉทที่ ๒๑

ว่าด้วยแผ่นดินราชา ๖ องค์

ปริจเฉทที่ ๒๒ ถึงที่ ๒๕

ว่าด้วยพระเจ้าทุฏฐคามนีประสูติ ถึงยกมาทำสงครามกับพวกทมิฬ ได้ชัยชนะ เป็นเอกราชในเกาะลังกา

ปริจเฉทที่ ๒๖ ถึงที่ ๓๒

ว่าด้วยศึกทมิฬ สร้างมริจวัฏฏิวิหาร สร้างโลหประสาทและสุวรรณ-มาลีมหาสถูปที่มหาวิหาร และพระเจ้าทุฏฐคามนีทิวงคต

ปริจเฉทที่ ๓๓

ว่าด้วยแผ่นดินราชา ๑๐ องค์ ในแผ่นดินพระเจ้าสัทธาดิสส์ ไฟไหม้โลหประสาท สร้างโลหประสาทขึ้นใหม่ สร้างทักขิณาคิรีวิหารและทีฆวาปีวิหาร ในแผ่นดินพระเจ้าวัฏฏคามนี สร้างอภยคิริวิหาร ภิกษุพวกมหาวิหารกับภิกษุพวกอภยคิริวิหารแตกกันเป็นสองฝ่าย ภิกษุสงฆ์ทำสังคายนาจารึกพระไตรปิฎกลงเป็นอักษร

ปริจเฉทที่ ๓๔

ว่าด้วยแผ่นดินราชา ๑๑ องค์

ปริจเฉทที่ ๓๕

ว่าด้วยแผ่นดินราชา ๑๒ องค์

ปริจเฉทที่ ๓๖

ว่าด้วยแผ่นดินราชา ๑๓ องค์ ในตอนต่อปริจเฉทนี้ ว่าด้วยแผ่นดินพระเจ้ามหาเสนะ สังฆมิตะภิกษุพวกอภยคิริวิหาร รื้อถาวรวัตถุในมหาวิหารไปประกอบขึ้นที่อภยคิริวิหารเป็นอันมาก

จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่กำหนดปีเสวยราชย์และปีรัชกาลได้

ลำดับ	พระนาม	ปีเสวยราชย์	ปีรัชกาล
	พระเจ้าแผ่นดินในชมพูทวีป		
	พระวงศ์พิมพิสาระ	ก่อนพุทธศก	
๑	พิมพิสาร	๖๐	๕๒
๒	อชาตสัตตุ	๘	๓๒
		พุทธศก	
๓	อุทายิภัททะ	๒๔	๑๖
๔	อนุรุทธะ }	๔๐	๘
๕	มุณฑะ }		
๖	นาคทาสกะ	๔๘	๒๔
	พระวงศ์สุสุนาคะ		
๗	สุสุนาคะ	๗๒	๑๘
๘	กาลาโสก	๙๐	๒๘
๑๘	สิบพี่น้อง	๑๑๘	๒๒
	วงศ์ขบถ		
๒๗	เก้าพี่น้อง	๑๔๐	๒๒
	พระวงศ์จันทคุตตะ		
๒๘	จันทคุตตะ	๑๖๒	๒๔
๒๙	พินทุสาระ	๑๘๖	๒๘
๓๐	อโสกะ-		
	ก่อนราชาภิเษก	๒๑๔	๔
	ราชาภิเษก	๒๑๘	๓๗

จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่กำหนดปีเสวยราชย์และปีรัชกาลได้

ลำดับ	พระนาม	ปีเสวยราชย์	ปีรัชกาล
	พระเจ้าแผ่นดินในเกาะลังกา		
	พระวงศ์สีหล	**พุทธศก**	
๑	วิชยะ ที่ ๑	๐	๓๘
	สูญกาล	๓๘	๑
๒	ปัณฑุวาสุเทวะ	๓๙	๓๐
๓	อภยะ	๖๙	๒๐
	สูญกาล	๘๙	๑๗
๔	ปัณฑุกาภยะ	๑๐๖	๗๐
๕	มุฏสีวะ	๑๗๖	๖๐
๖	เทวานัมปิยติสสะ	๒๓๖	๔๐
๗	อุตติยะ	๒๗๖	๑๐
๘	มหาสีวะ	๒๘๖	๑๐
๙	สูรติสสะ	๒๙๖	๑๐
	ต่างพระวงศ์		
๑๑	เสนะกับคุตตะ ทมิฬ	๓๐๖	๒๐
๑๒	อเสละ สีหล	๓๒๖	๑๐
๑๓	เอฬาระ ทมิฬ	๓๓๖	๔๔
	พระวงศ์สีหล		
๑๔	ทุฏฐคามนีอภยะ	๓๘๐	๒๔
๑๕	สัทธาติสสะ	๔๐๔	๑๘
๑๖	ถูลถนะ	๔๒๒	๑/๑๒
๑๗	ลัชชีติสสะ	„	๙

จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่กำหนดปีเสวยราชย์และปีรัชกาลได้

ลำดับ	พระนาม	ปีเสวยราชย์	ปีรัชกาล
๑๘	ขัลลาตนาคะ	๔๓๑	๖
๑๙	วัฏฏคามนีอภยะ ครั้งที่ ๑	๔๓๗	๕/๑๒
	พระวงศ์ทมิฬ		
๒๐	ปุฬหัตถะ	”	๓
๒๑	พาหิยะ	๔๔๐	๒
๒๒	ปณยมาระ	๔๔๒	๗
๒๓	ปิฬยมาระ	๔๔๙	๗/๑๒
๒๔	ทาฐิยะ	๔๕๐	๒
	พระวงศ์สีหล		
	วัฏฏคามนีอภยะ ครั้งที่ ๒	๔๕๒	๑๒
๒๕	มหาจูฬะ	๔๖๔	๑๔
๒๖	โจรนาคะ	๔๗๘	๑๒
๒๗	ติสสะ	๔๙๐	๓
	ต่างพระวงศ์		
๒๘	สีวะ	๔๙๓	๑ ๑/๖
๒๙	วฏุกทมิฬ	๔๙๔	๑ ๑/๖
๓๐	ทารุภติกติสสะ	๔๙๕	๑ ๑/๑๒
๓๑	นีลิยทมิฬ	๔๙๖	๑/๒
๓๒	พระนางอนุฬา	๔๙๗	๑/๓
	พระวงศ์สีหล		
๓๓	กาฬกัณณิติสสะ	”	๒๒

จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่กำหนดปีเสวยราชย์และปีรัชกาลได้

ลำดับ	พระนาม	ปีเสวยราชย์	ปีรัชกาล
๓๔	ภาติกราชะ	๕๑๙	๒๘
๓๕	มหาทาฐิกะ	๕๔๗	๑๒
๓๖	อามัณฑคามนีอภยะ	๕๕๙	๙ ๒/๓
๓๗	กณิชานุติสสะ	๕๖๙	๓
๓๘	จูฬาภยะ	๕๗๒	๑
๓๙	พระนางสีวลี	๕๗๓	๑/๓
๔๐	อิฬนาคะ ครั้งที่ ๑	"	๑
	สูญกาล	๕๗๔	๓
	อิฬนาคะ ครั้งที่ ๒	๕๗๗	๖
๔๑	จันทมุขสีวะ	๕๘๓	๘ ๗/๑๒
๔๒	ยศลาลกติสสะ	๕๙๑	๗ ๒/๓
	ต่างพระวงศ์		
๔๓	สุภะ	๕๙๙	๖
	พระวงศ์วสภะ		
๔๔	วสภะ	๖๐๕	๔๔
๔๕	วังกนาสิกติสสะ	๖๔๙	๓
๔๖	คชพาหุคามนี	๖๕๒	๒๒
	พระวงศ์นาคะ		
๔๗	นาคะ	๖๗๔	๖
๔๘	ภาติกติสสะ	๖๘๐	๒๔

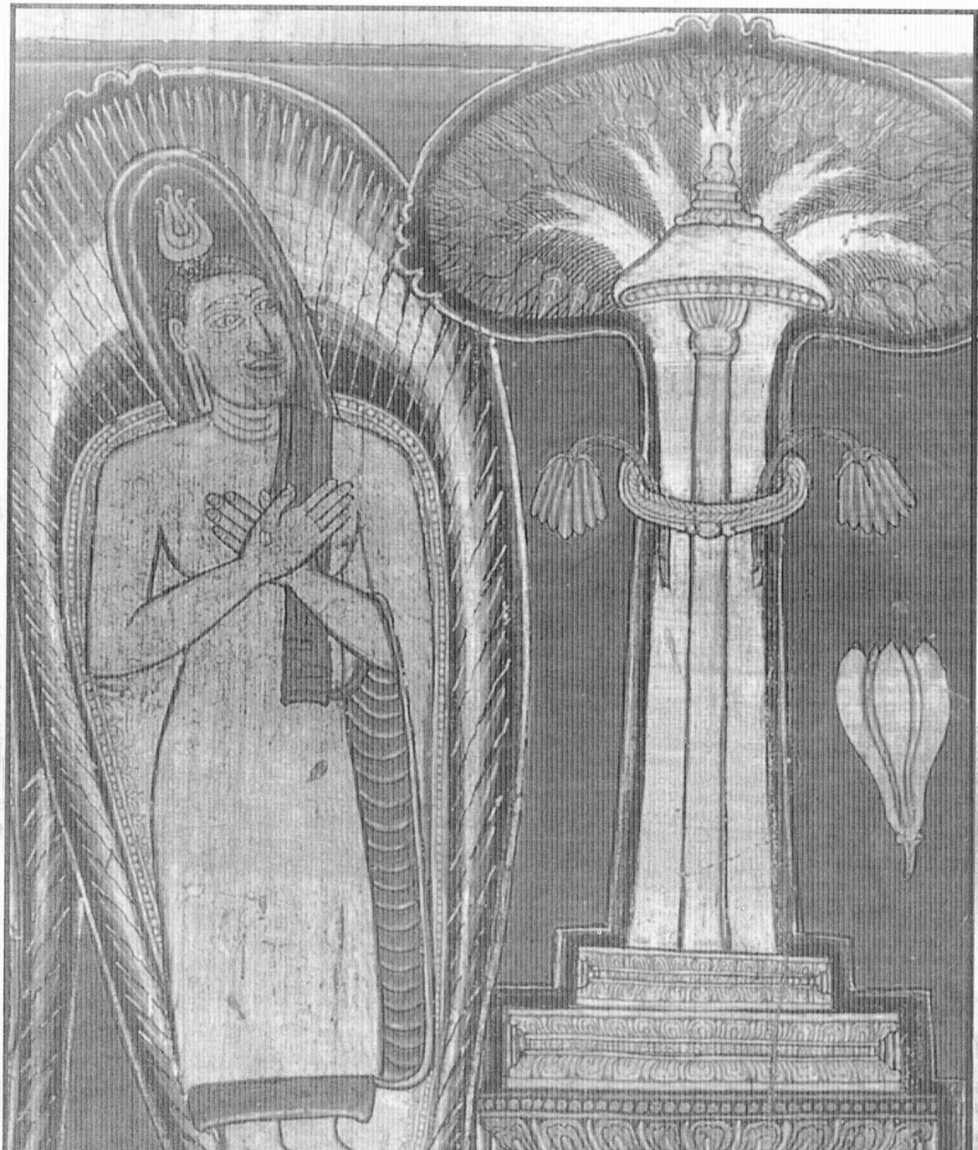
จำนวนพระเจ้าแผ่นดินที่กำหนดปีเสวยราชย์และปีรัชกาลได้

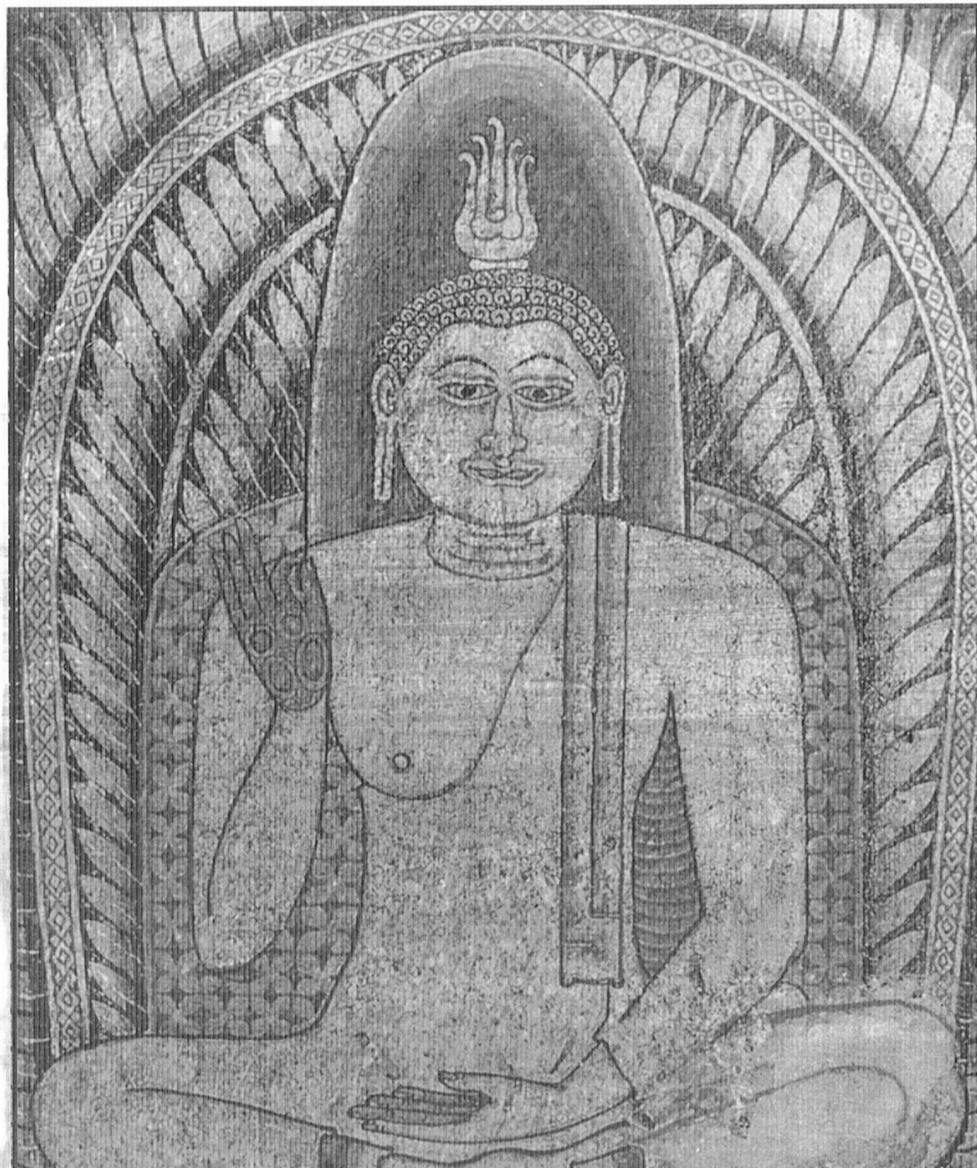
ลำดับ	พระนาม	ปีเสวยราชย์	ปีรัชกาล
๔๙	กณิฏฐติสสะ	๗๐๔	๒๘
๕๐	จูฬนาคะ	๗๓๒	๒
๕๑	กุฑฑนาคะ	๗๓๔	๑
	พระวงศ์สิรินาคะ		
๕๒	สิรินาคะ ที่ ๑	๗๓๕	๑๙
๕๓	โวหารกติสสะ	๗๕๔	๒๒
๕๔	อภยนาคะ	๗๗๖	๘
๕๕	สิรินาคะ ที่ ๒	๗๘๔	๒
๕๖	วิชยะ ที่ ๒	๗๘๖	๑
	พระวงศ์ลัมพกัณณะ		
๕๗	สังฆติสสะ	๗๘๗	๔
๕๘	สังฆโพธิ	๗๙๑	๒
๕๙	เมฆวัณณาภยะ	๗๙๓	๑๓
๖๐	เชฏฐติสสะ	๘๐๖	๑๐
๖๑	มหาเสนะ	๘๑๖	๒๗

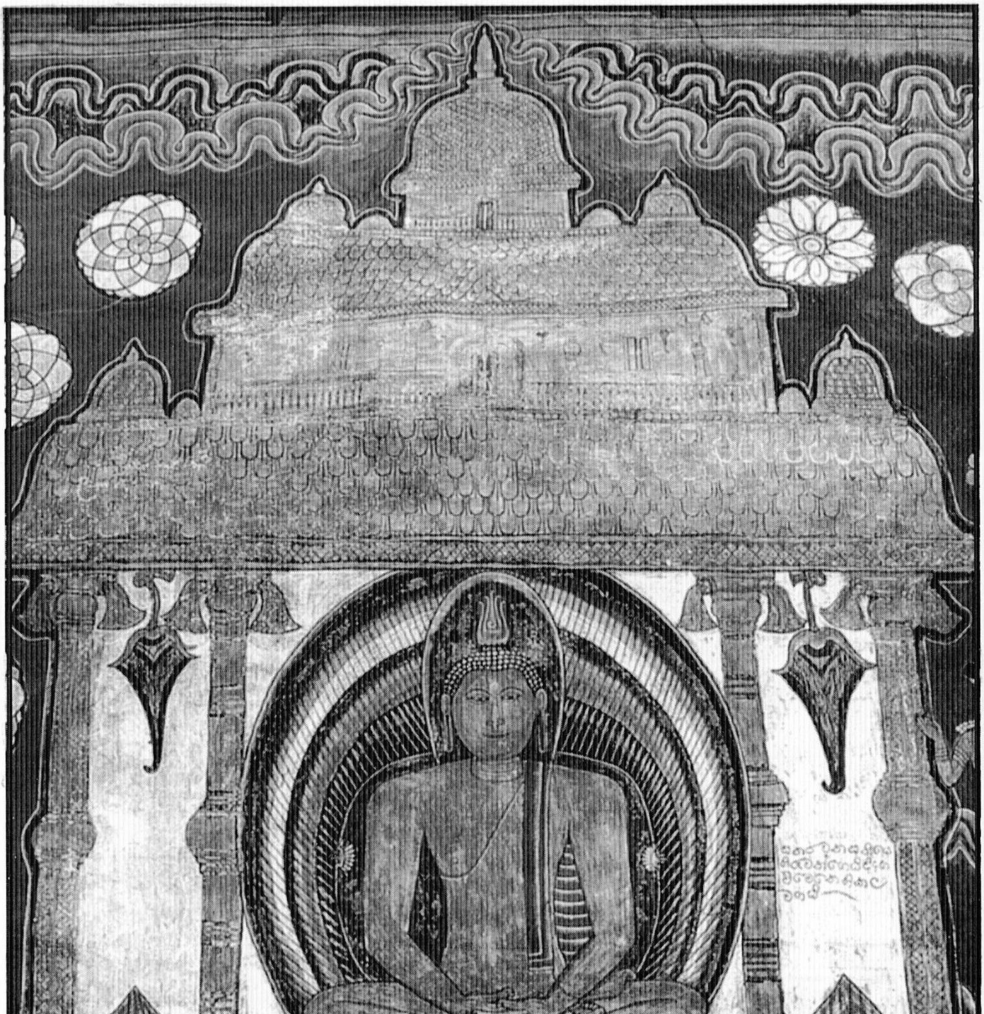

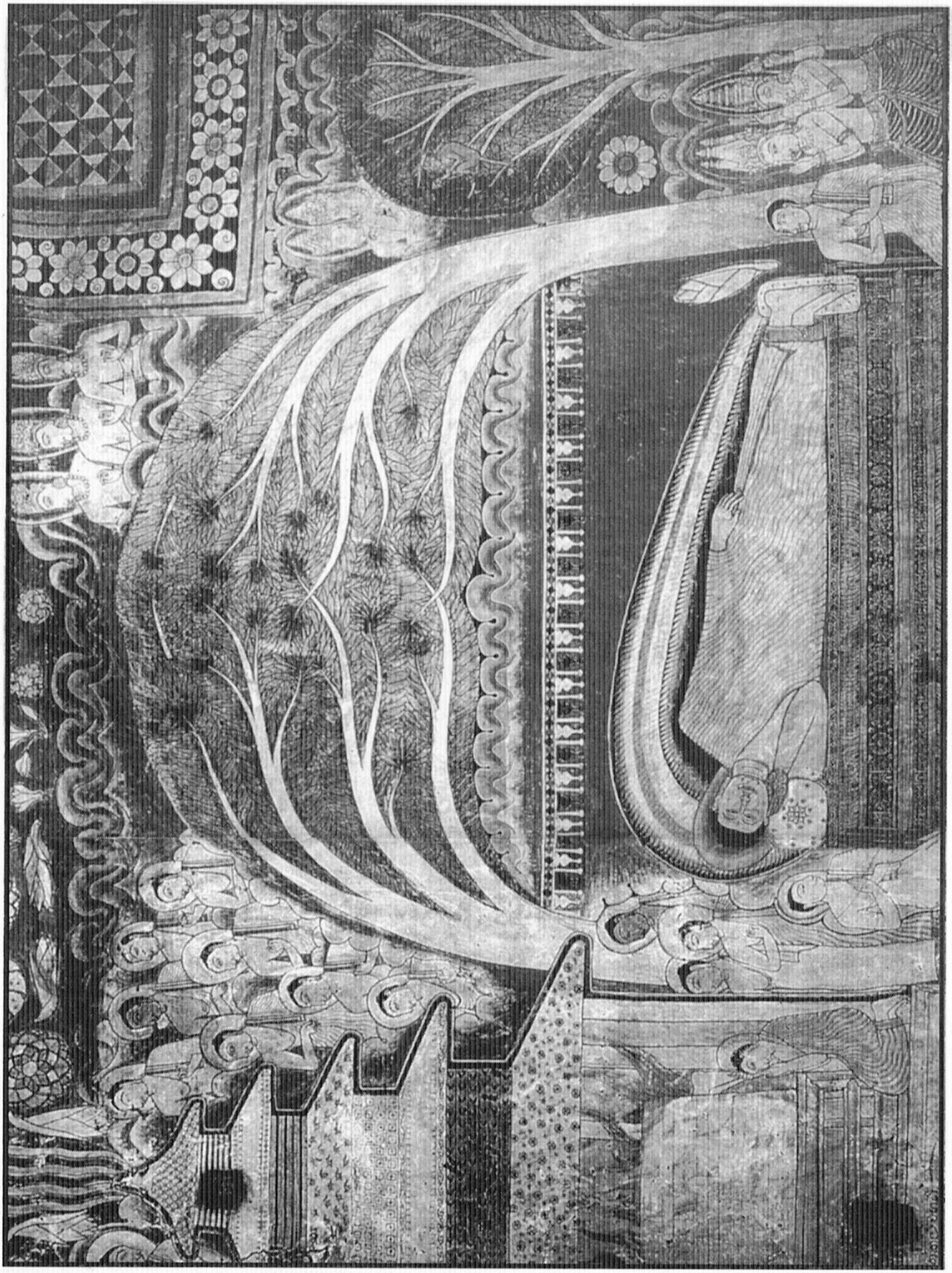

มหาวงศ์สังเขป

ปริจเฉทที่ ๑

เรื่องพระบรมศาสดาเสด็จเกาะลังกา สามครั้ง

เรื่องสร้างมหิยังคนเจดีย์ที่มหานาควโนทยาน

ในกาลก่อน พระบรมศาสดา ของเราทั้งหลาย ทรงตั้งปณิธานคือความปรารถนาพระโพธิญาณ เพื่อจะได้เปลื้องสัตวโลกจากสังสารทุกข์ ณ ที่เฉพาะพระพักตรพระพุทธทีปังกร เป็นปฐมแล้ว ต่อมาได้รับพยากรณ์ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ มีพระพุทธทีปังกรเป็นอาทิ มีพระพุทธกัสสปเป็นปริโยสาน ทรงบำเพ็ญพระบารมีธรรมครบทุกประการแล้วได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณเป็นพระโคดมพุทธเจ้าที่ควงไม้โพธิพฤกษ์ ณ อุรุเวลาประเทศในมคธชนบท เมื่อวันวิสาขบุรณมีเพ็ญเดือนหกแล้ว เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ตำบลนั้น เจ็ดสัปตวารแล้วเสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่กรุงพาราณสี ทรงแสดงพระธรรมจักรแล้วจำพรรษาอยู่ ณ ตำบลนั้น สั่งสอนภิกษุสงฆ์ให้บรรลุพระอรหันต์ ๖๐ องค์ ทรงส่งให้เที่ยวจาริกไปประกาศศาสนาแสดงธรรมสอนประชาชน ต่อมาทรงสั่งสอนสหายพวกภัททวัคคีย์ ๓๐ คน แล้วถึงเหมันตฤดูเสด็จไปสู่อุรุเวลาประเทศ เพื่อจะสั่งสอนชฎิลพันหนึ่งมีอุรุเวลกัสสปเป็นประธาน คราวเมื่อทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ทรมานชฎิลพันหนึ่งนั้น วันหนึ่งมหาชนมาบำเพ็ญมหาทานในสำนักอุรุเวลกัสสปทรงทราบอัธยาศัยของอุรุเวลกัสสปว่า ไม่ปรารถนาจะให้พระองค์เสด็จไปทำภัตกิจที่ริมฝั่งสระอโนดาตแล้วเสด็จไปสู่เกาะลังกาในเวลาเย็น เมื่อวันเพ็ญเดือนยี่ เป็นเดือนที่เก้าแต่อภิสัมโพธิกาล

แต่เดิมมาจนถึงเวลานั้น เกาะลังกาเป็นที่อยู่ของหมู่ยักษ์เป็นอันมาก ขณะที่เสด็จถึงนั้นหมู่ยักษ์กำลังประชุมกันอยู่ที่ป่าไม้นาค (ไทยว่าไม้กระทิง อังกฤษว่า The iron wood tree) อันได้นามว่า มหานาควโนทยาน ตั้งอยู่ใกล้ฝั่งคงคา ท่ามกลางเกาะมีประมาณ โดยยาวสามโยชน์โดยกว้างโยชน์หนึ่ง เป็นที่สนุกสบาย หมู่ยักษ์ทั้งหลายเคยประชุมกัน ณ ที่นั้นเสมอมา พระบรมศาสดาเสด็จไปถึงตำบลนั้นแล้ว สถิตอยู่บนอากาศตรงพื้นที่สร้างมหิยังคนเจดีย์ ท่ามกลางสมาคม ทรงทำอิทธิปาฏิหาริย์บันดาลให้ฝนตกลมพัดเกิดมืดเป็นต้น ให้หมู่ยักษ์ตกใจกลัวทูลขอประทานอภัย พระองค์ทรงรับแต่ขอให้หมู่ยักษ์พร้อมใจกันถวายที่ประทับ ณ ที่นั้น หมู่ยักษ์ทูลว่าตนพร้อมใจกันถวายทั่วทั้งเกาะ ขอแต่ให้ประทานอภัยเถิด พระองค์ทรงคลายพุทธฤทธาภิสังขาร ระงับภัย คือ หนาวและมืดเสียแล้ว ลาดจัมมขันธ์คือ ท่อนหนังอันเป็นบริขารสำหรับรองนั่งของบรรพชิตบนพื้นที่หมู่ยักษ์ถวายแล้ว เสด็จนั่ง ณ ที่นั้น ขึงจัมมขันธ์ออกไป เกิดเปลวเพลิงพุ่งออกจากจัมมขันธ์รอบตัว หมู่ยักษ์ตกใจกลัวทนไอร้อนไม่ไหว ก็ถอยห่างออกไปทุกทีจนถึงชายเกาะเป็นที่สุด พระองค์ทรงบันดาลด้วยพุทธฤทธานุภาพให้เกาะคิรีทวีปอันตั้งอยู่ในทิศอาคเนย์แห่งเกาะลังกา เลื่อนมาตั้งจดกับเกาะลังกา พอพวกยักษ์ถอยออกไปในเกาะคิรีทวีปหมดแล้ว ให้เกาะนั้นเลื่อนกลับออกไปตั้งอยู่ ณ ที่เดิม ครั้นพวกยักษ์ไปหมดแล้ว ทรงม้วนจัมมขันธ์เสียขณะนั้นเทวดามาประชุมเฝ้าพระองค์ทรงแสดงธรรมให้เทวบริษัทนั้นบรรลุธรรมพิเศษและตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีลแล้ว เทวดาผู้ใหญ่อันได้นามว่ามหาสุมนเทพบุตรผู้สถิตอยู่ ณ เขาสุมนกูฏ ได้บรรลุพระโสดาปัตติผลแล้ว ทูลขอปูชนียวัตถุไว้เป็นที่บูชาแทนพระองค์สืบไป พระองค์ทรงลูบพระเศียรแล้วประทานพระเกศา ซึ่งหลุดติดซอกนิ้วพระหัตถ์ออกมาแก่สุมนเทพบุตร

พระองค์ทรงทำเกาะลังกาให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธศาสนาฉะนี้แล้ว เสด็จกลับไปสู่อุรุเวลาประเทศตามเดิม

ฝ่ายสุมนเทพบุตร ก็เชิญพระเกศาแห่งพระบรมศาสดาบรรจุไว้ ณ มหิยังคนเจดีย์ที่สร้างขึ้นไว้ ณ ที่ประทับนั้นด้วยแก้วอินทนิล มีประมาณสูญไส้ได้เจ็ดศอก เมื่อพระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระสรภูเถระผู้สัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ ผู้มีมหิทธิฤทธิ์ เชิญพระอัฐิธาตุที่พระศอของพระบรมศาสดาจากพระจิตกาธาร ไปบรรจุไว้ ณ มหิยังคนเจดีย์นั้นแล้ว ให้ก่อหุ้มพระเจดีย์เดิมด้วยศิลาเหลืองอ่อนเสริมให้สูงขึ้นเป็นสิบสองศอก ต่อมาเจ้าอุทธจูฬาภัยผู้พระอนุชาแห่งพระเจ้าเทวานัมปิยดิสส์ ได้เห็นปาฏิหาริย์อัศจรรย์ที่พระเจดีย์นั้นเกิดเลื่อมใส ให้ก่อหุ้มด้วยอิฐสามัญ เสริมให้สูงขึ้นเป็นสามสิบศอก ภายหลังพระเจ้าทุฏฐคามนี เสด็จยกทัพหลวงไปปราบหมู่ทมิฬ ตั้งค่ายหลวงประทับแรม ณ ตำบลนั้น ทรงทราบประพฤติเหตุอัศจรรย์ที่เจดีย์นั้นแล้วทรงเลื่อมใส ตรัสสั่งให้ก่อหุ้มเสริมให้สูงขึ้นเป็นแปดสิบศอก มหิยังคนเจดีย์ได้สร้างขึ้นโดยลำดับฉะนี้

เรื่องประดิษฐานราชายตนเจดีย์ที่นาคทวีป

ในปีที่ครบห้าแต่ตรัสรู้ พระบรมศาสดาเสด็จอยู่ ณ พระเชตวัน ในกาลนั้นที่นาคทวีป นาคสองตนคือมโหทรผู้ลุงกับจุโฬทรผู้หลาน เกิดวิวาทกันขึ้นด้วยเรื่องแย่งบัลลังก์แก้วแล้วทำสงครามแก่กัน พระบรมศาสดาทรงทราบข่าวนั้นแล้ว อาศัยพระมหากรุณาแก่หมู่นาค เสด็จไปสู่นาคทวีป ณ เวลาเช้าวันอมาวสี (คือวันดับ) แห่งจิตรมาส ในกาลนั้นสมิทธิสุมนเทพบุตร ได้รับพระบรมพุทธานุญาตแล้ว ยกไม้ราชายตนพฤกษ์วิมานของตนที่พระเชตวันกั้นต่างฉัตรไปในเบื้องบนแห่งพระ

บรมศาสดา ครั้นเสด็จถึงแล้ว ประทับนั่งในอากาศตรงท่ามกลางที่ทำสงคราม ทรงแสดงมืดให้หมู่นาคตกใจกลัวแล้วเปล่งพระรัศมีให้ยินดี ทรงแสดงสามัคคีธรรมให้เลื่อมใส นาคสองตนนั้นพร้อมใจกันยกบัลลังก์ถวายเป็นพุทธบูชา พระบรมศาสดาเสด็จลงจากอากาศ ประทับบนบัลลังก์นั้นแล้ว ทรงทำภัตกิจด้วยโภชนาหารทิพย์ที่นาคถวายแล้ว ทรงสั่งสอนให้หมู่นาคตั้งอยู่ในสรณคมน์และศีล จึงพระยานาคมณิอักขิกะ ผู้เป็นลุงของมโหทร อยู่ที่แม่น้ำกัลยาณี ขึ้นมาช่วยหลานทำสงครามอยู่ ณ ที่นั้นก่อนแต่พระบรมศาสดาเสด็จมา กราบทูลอาราธนาขอให้เสด็จไปสู่นิวาสสถานแห่งตนเป็นการอนุเคราะห์ต่างจากหนนี้อีก พระองค์ทรงรับนิมนต์แล้ว มอบไม้ราชายตนพฤกษ์กับบัลลังก์นั้นไว้แก่หมู่นาค เพื่อเป็นที่นมัสการ ประดิษฐานราชายตนเจดีย์ขึ้นฉะนี้

เรื่องกัลยาณเจดีย์เป็นต้น

ในปีที่แปดแต่ตรัสรู้ พระบรมศาสดาเสด็จอยู่ ณ พระเชตวัน มณิอักขิกนาคราช ไปเฝ้าทูลนิมนต์ รุ่งขึ้นเป็นวันวิสาขบุรณมี เวลาเช้า พระบรมศาสดาพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ห้าร้อยรูปเป็นพุทธบริวารเสด็จพุทธดำเนินไปกัลยาณีประเทศ ซึ่งเป็นนิวาศสถานแห่งมณิอักขิกนาคราช ประทับ ณ มณฑปที่ปลูกในสถานซึ่งสร้างกัลยาณเจดีย์ขึ้นไว้ ทรงทำภัตกิจแล้วแสดงธรรมสั่งสอนนาคราชแล้ว เสด็จขึ้นยอดเขาสุมนกูฏ แสดงรอยพระพุทธบาทไว้ ณ ที่นั้นแล้ว เสด็จกลับลงมาประทับร้อน ณ ประเทศอันได้ชื่อว่าทีฆวาปีที่เชิงเขาสุมนกูฏพร้อมกับสาวกสงฆ์ ทรงนั่งเข้าสมาธิ ณ ที่ซึ่งสร้างทีฆวาปีสถูปขึ้นไว้แล้ว เสด็จไปสู่สถานที่ได้สร้างมหาเมฆวนารามขึ้นไว้ ทรงนั่งเข้าสมาธิ ณ สถานที่ได้ปลูกพระมหาโพธิลงไว้ และสถานที่ได้สร้างพระสถูปขึ้นไว้ และเสด็จไปทรงนั่งเข้า

สมาธิ ณ ที่ซึ่งสร้างพระสถูป ณ ถูปารามอีก ทรงออกจากสมาธินั้นแล้ว เสด็จไปสู่สถานที่สร้างศิลาเจดีย์ทรงสั่งสอนหมู่เทวดาอันมาเฝ้าแล้ว เสด็จกลับพระเชตวัน

พระบรมศาสดาได้เสด็จเกาะลังกาสามครั้งฉะนี้

ปริจเฉทที่ ๒
ว่าด้วยวงศ์พระเจ้ามหาสมมตราช

ในกาลเป็นปฐมกัลป มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้ามหาสมมตราช ๆ นั้น มีราชบุตร ราชนัดดา ราชปนัดดา ดำรงราชย์สืบพระวงศ์แยกกัน ครองเมืองกุสาวดี ราชคฤห์ มิถิลา เป็นต้นสืบ ๆ กันมาหลายชั่วบุรุษ จนถึงพระเจ้าโอกกากราช ๆ มีราชบุตร ราชนัดดา ราชปนัดดา ตั้งพระวงศ์ศากยราชสายหนึ่ง ครองกรุงกบิลพัสดุ์สืบ ๆ กันมาอีกหลายชั่วบุรุษ จนถึงพระเจ้าชยเสนเป็นที่สุด สายหนึ่งครองเทวทหนครสืบ ๆ กันมา จนถึงพระเจ้าเทวทหะเป็นที่สุด พระเจ้าชยเสนมีพระราชบุตรองค์หนึ่ง คือพระเจ้าสีหหนุ มีราชธิดาองค์หนึ่ง คือ นางยโสธรา ฝ่ายพระเจ้าเทวทหะผู้ครองเทวทหนครมีราชบุตรองค์หนึ่งคือพระเจ้าอัญชนะ มีราชธิดาองค์หนึ่ง คือ นางกัจจนา นางได้เป็นมเหสีของพระเจ้าสีหหนุ ประสูติราชบุตร ๕ องค์ คือพระเจ้าสุทโธทนะ ๑ โธโตทนะ ๑ สุกโกทนะ ๑ อมิโตทนะ ๑ ไม่ปรากฏนาม ๑ ราชธิดา ๒ องค์ คือนางอมิตา ๑ นางปมิตา ๑ ฝ่ายนางยโสธราผู้เป็นกนิษฐาของพระเจ้าสีหหนุได้เป็นมเหสีของพระเจ้าอัญชนะ ผู้เป็นเชษฐาภาดาของพระนางกัจจนา นางประสูติราชธิดาสององค์ คือ นางมายา ๑ นางปชาบดี ๑ ราชบุตรสององค์ คือ ทัณฑปาณิ ๑ สุปปพุทธะ ๑ นางอมิตาได้เป็นมเหสีของสุปปพุทธะ มีธิดาองค์ ๑ คือนางภัททกัจจนา มีโอรสองค์ ๑ คือ เทวทัตตะ นางมายากับนางปชาบดี ได้เป็นมเหสีของพระเจ้าสุทโธทนะ พระนางมายาประสูติพระโอรสพระองค์หนึ่ง คือพระบรมศาสดา ในเวลายังเป็นพระโพธิสัตว์อยู่นั้นทรงพระนามว่า สิทธัตถะ นางภัททกัจจนาผู้ธิดาของสุปปพุทธะได้เป็นมเหสีของพระโพธิสัตว์ ประสูติโอรสองค์ ๑ คือพระราหุล

พระเจ้าพิมพิสารกับพระโพธิสัตว์เป็นสหายคุ้นกันมา จำเดิมแต่ พระชนกนาถทั้งสองฝ่าย พระโพธิสัตว์มีพระชนมายุแก่กว่าพระเจ้าพิมพิสารห้าปี เมื่อมีพระชนม์ได้ ๒๙ ปี เสด็จออกมหาภิเนกษกรมบำเพ็ญเพียรอยู่ ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จไปสู่ราชสำนักแห่งพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระชนม์ได้ ๓๕ ปี ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระชนม์ได้ ๑๕ ปี พระราชบิดาทรงอภิเษกในราชสมบัติ แต่นั้นล่วงมาได้ ๑๖ ปี พระบรมศาสดาจึงได้เสด็จมาทรงแสดงธรรม พระองค์ดำรงราชย์อยู่ได้ ๕๒ ปี ก่อนแต่พระบรมศาสดาเสด็จมา ๑๕ ปี ภายหลังแต่นั้นอีก ๓๗ ปี อชาตศัตรูกุมารผู้เป็นโอรส ปลงพระชนม์พระบิดาเสียแล้ว ครองราชย์ต่อมาได้ ๓๒ ปีในปีที่ ๘ แห่งรัชกาลของพระเจ้าอชาตศัตรู พระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระเจ้าอชาตศัตรูครองราชย์ภายหลังแต่กาลนั้นมาได้อีก ๒๔ ปี.

ปริจเฉทที่ ๓

เรื่องทำปฐมสังคายนา

จำเดิมแต่ตรัสรู้แล้วพระบรมศาสดาทรงทำพุทธกิจอนุเคราะห์สัตวโลก ดำรงพระชนม์อยู่ได้ ๔๕ พรรษา เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ระหว่างแห่งไม้รังคู่ ใกล้เมืองกุสินารา เมื่อวันวิสาขบุรณมีเพ็ญเดือนหกในเวลานั้น พระมหากัสสปเป็นผู้ใหญ่อยู่ในสงฆ์ ทำพุทธสรีรกิจแล้ว ระลึกถึงคำดูหมิ่นพระธรรมวินัย ที่สุภัททวุฑฒบรรพชิตกล่าว เมื่อพระบรมศาสดานิพพานแล้วได้เจ็ดวัน กับความอนุเคราะห์ของพระบรมศาสดาที่ทรงทำเป็นพิเศษแก่ตน คือ ประทานจีวรทรง และยกย่องว่าเสมอด้วยพระองค์ในธรรมพิเศษ พระเถระเจ้าคิดจะทำสังคายนา คือร้อยกรองพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบแผน จึงเลือกสมมติภิกษุสงฆ์ผู้ทรงธรรมวินัยล้วนเป็นพระขีณาสพห้าร้อยรูปทั้งพระอานนท์ ผู้ยังไม่ได้บรรลุพระอรหัตต์ในเวลานั้น โดยความขอของภิกษุสงฆ์ ให้เป็นผู้ทำสังคายนาพระธรรมวินัย เมื่อปรินิพพานกาลล่วงได้กึ่งเดือน พระเถระเจ้าทั้งหลายนั้น ลงสันนิษฐานว่าจะไปอยู่จำพรรษาทำสังคายนาที่กรุงราชคฤห์ จึงประกาศห้ามมิให้ภิกษุอื่นไปจำพรรษา ณ ที่นั้นแล้ว ไปถึงกรุงราชคฤห์พร้อมกันในวันสุกปักษ์แห่งเดือนอาสาฬหมาส ทูลความประสงค์ของตนแก่พระเจ้าอชาตศัตรูให้ทรงทราบทุกประการ ท้าวเธอทรงรับภารธุระปฏิสังขรณ์เสนาสนะ และจัดมณฑปที่ประชุมทำสังคายนาริมประตูถ้ำสัตตบัณณคูหาข้างเขาเวภารบรรพตแล้วเสร็จในเดือนต้นแห่งพรรษา พอได้เริ่มการสังคายนา ณ วันที่ ๒ เดือนกลางแห่งฤดูฝน ในวันก่อนแต่จะถึงกำหนดประชุม ก็พอพระอานนท์ได้สำเร็จพระอรหัตต์ บรรจบเป็นพระอรหันต์ห้าร้อยรูป พร้อมกันทำสังคายนา พระมหากัสสปเป็นผู้ถาม พระอุบาลีเป็นผู้วิสัชนาพระวินัย

พระอานนท์เป็นผู้วิสัชนาพระธรรม พระเถรานุเถระนอกนั้น เป็นผู้คอยกำหนดจำแล้วสวดคณสาธยาย ตั้งไว้เป็นแบบแผนนำสืบกันมา การสังคายนาครั้งนั้นทำอยู่เจ็ดเดือนจนเสร็จ เพราะผู้ทำล้วนแต่เป็น พระเถระเจ้า จึงเรียกว่า "เถริยาสังคีติ" ดังนี้บ้าง เพราะได้ทำขึ้นเป็นครั้งแรก จึงเรียกว่า "ประถมสังคีติ" ดังนี้บ้าง พระเถระเจ้าผู้ทำสังคายนานั้น ดำรงชีพอยู่ตามกำหนดอายุแล้ว ก็ดับขันธปรินิพพาน.

ปริจเฉทที่ ๔

เรื่อง ทำทุติยสังคายนา

เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูดำรงราชย์มาได้ ๓๒ ปี อุทายิภัททกุมารผู้ราชบุตร ปลงพระชนม์พระราชบิดาเสียแล้ว ขึ้นครองราชสมบัติได้ ๑๖ ปี เจ้าอนุรุทธะผู้โอรสกับเจ้ามุณฑะผู้นัดดา ต่างองค์ปลงพระชนม์พระบิดาของตนแล้วขึ้นครองสมบัติเหมือนฉะนั้น รวมกันได้ ๘ ปี เจ้านาคทาสกะก็ปลงพระชนม์พระบิดาเสีย ครองราชสมบัติได้ ๒๔ ปี ประชาชนชาวพระนครโกรธว่า ราชตระกูลเป็นวงศ์ฆ่าพระบิดา จึงพร้อมใจกันถอดพระเจ้าแผ่นดินเสียแล้ว ตั้งสุสุนาคอำมาตย์ผู้มีอัธยาศัยงามเป็นพระเจ้าแผ่นดินปกครองราชอาณาจักรต่อมา พระเจ้าสุสุนาคอยู่ในราชสมบัติได้ ๑๘ ปีทิวงคต กาลาโสกกุมารผู้โอรสดำรงราชย์สืบพระวงศ์ได้ ๒๘ ปี เมื่อรัชกาลของพระเจ้ากาลาโสกได้สิบปี พระพุทธศาสนายุกาลพอบรรจบครบร้อยปีบริบูรณ์

ในกาลนั้น ภิกษุพวกวัชชีบุตรชาวเมืองไพศาลี เป็นอลัชชีไม่ละอายต่อบาป ประพฤติย่อหย่อนในวินัยปฏิบัติ ถือว่าวัตถุ ๑๐ อย่าง มีรับประเคนเกลือเก็บค้างคืนไว้ฉันกับอาหารในวันใหม่เป็นต้น มีเงินทองเป็นที่สุดเป็นของควร ไม่มีโทษ พระยสเถระผู้ได้อภิญญาหกทราบเหตุนั้นแล้วคิดจะระงับเสีย จึงไปสู่มหาวันวิหาร ณ เมืองไพศาลี ถึงวันอุโบสถภิกษุพวกวัชชีบุตร ตั้งถาดทองเหลืองเต็มด้วยน้ำไว้ในโรงอุโบสถ พูดขอให้พวกอุบาสกถวายกหาปณะเป็นต้นแก่สงฆ์ พระยสเถระห้ามอุบาสกเหล่านั้นเสียว่าไม่ควร อย่าถวาย ภิกษุพวกวัชชีบุตรยกโทษพระยสเถระว่ารุกรานพวกอุบาสกให้เขาเสื่อมศรัทธา จึงทำปฏิสารณียกรรมแก่ท่าน (ธรรมเนียมของภิกษุผู้ต้องปฏิสารณียกรรม จำไปขอขมาต่อพวกอุบาสก

ที่ตนรุกรานกับภิกษุผู้ตามไปเป็นพยาน เรียกว่าอนุทูต) พระยสเถระขออนุทูตได้แล้วก็ไปด้วยกัน ท่านกลับประกาศแก่ชาวเมืองว่าท่านพูดชอบ ภิกษุพวกวัชชีบุตรได้ฟังคำอนุทูตกลับมาบอก จึงพร้อมกันไปล้อมกุฎีที่อยู่ของพระยสเถระ ด้วยหมายจะทำอุกเขปณียกรรมแก่ท่าน (เป็นการลงโทษให้หนักขึ้น ภิกษุทั้งหลายจะได้คบกับท่านไม่ได้) ท่านรู้เข้าท่านก็ไปเมืองโกสัมพีเสีย แล้วส่งทูตไปสำนักภิกษุชาวเมืองปาวาและภิกษุชาวอวันตีประเทศ ตนเองไปเขาอโหคังคบรรพต สำนักพระสัมภูตเถระ ชาวสาณประเทศ แจ้งข่าวนั้นให้ทราบ ฝ่ายภิกษุชาวเมืองปาวา ภิกษุชาวอวันตีประเทศกับภิกษุชาวเมืองอื่น ๆ ทราบข่าวนั้นแล้ว ก็มาพร้อมกัน ณ เขาอโหคังคบรรพต ปรึกษากันจะระงับอธิกรณ์นั้น เห็นว่าพระเรวตเถระชาวโสเรยยนครเป็นพหุสูตใหญ่อยู่ในเวลานั้น จึงพากันไปเพื่อจะหาท่าน แต่ท่านทราบข่าวนั้นแล้ว รีบจะไปเมืองไพศาลี ออกจากที่อยู่ไปเสียก่อนแล้วคลาดกันระยะทางเช้าชั่วเย็น ภิกษุทั้งหลายนั้นตามไป ได้พบท่านที่สหชาติภูมิ พระสัมภูตเถระสั่งพระยสเถระให้เรียนถามพระเรวตเถระถึงวัตถุสิบประการ ท่านตัดสินว่าไม่ควร และชวนภิกษุทั้งหลายนั้นให้ช่วยกันระงับอธิกรณ์ ฝ่ายภิกษุพวกวัชชีบุตร อยากจะได้พระเรวตเถระไว้ในฝ่ายตน จึงจัดสมณะบริขารรีบลงเรือไปถึงสหชาติภูมิแล้วนำเข้าไปถวายพระเรวตเถระ ท่านไม่รับ ซ้ำกับประณามภิกษุศิษย์ของตนผู้รับเข้าเป็นฝ่ายของภิกษุพวกวัชชีบุตรเหล่านั้นเสียด้วย พวกภิกษุอลัชชีเข้าช่องพระเรวตเถระไม่ได้ดังนั้นแล้ว พากันไปเมืองปุปผะบุรี (ปาตลีบุตร) ถวายพระพร ทูลแด่พระเจ้ากาลาโสกว่า ตนเป็นผู้อยู่เฝ้าพระคันธกุฎีของพระบรมศาสดา ณ มหาวันวิหารเมืองไพศาลี บัดนี้ภิกษุพวกคามวาสีพากันมาชิงอารามขอให้ทรงห้ามเสีย พระเจ้ากาลาโสกทรงสำคัญว่าจริง จึงรีบสั่งใช้อำมาตย์ให้ไปขับภิกษุพวกคามวาสีเสีย ภายหลังทรงทราบข่าว

จากนันทเถรีผู้เป็นพระน้องนางตามเป็นจริงอย่างไรแล้ว รีบเสด็จไปเมืองไพศาลีถึงมหาวันวิหารแล้ว รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงไต่สวนทราบลัทธิของภิกษุทั้งสองฝ่ายแล้วทรงเห็นชอบข้างฝ่ายธรรมวาที ทรงขอขมาโทษแล้วแสดงพระองค์เป็นฝ่ายธรรมวาที ขอให้ภิกษุฝ่ายธรรมวาทีทำการยกย่องพระศาสนาตามอัธยาศัย ทรงจัดอารักขาคือการระวังรักษาเสร็จแล้วเสด็จกลับพระนคร

ในกาลนั้น สงฆ์ประชุมกันจะวินิจฉัยอธิกรณ์นั้น ก็เกิดโกลาหลกันใหญ่ขึ้นในหมู่สงฆ์ ไม่สามารถจะระงับได้ พระเรวตเถระจึงประกาศตัดสินให้ระงับอธิกรณ์นั้นด้วยอุพพาหิกากรรม คือให้ภิกษุทั้งสองฝ่ายเลือกตั้งผู้วินิจฉัยขึ้นฝ่ายละพวก (อย่างเดียวกันกับตั้งอนุญญาโตตุลาการ) สงฆ์จึงสมมติพระเถระแปดรูป ฝ่ายภิกษุชาวปาจีน (ตะวันออก) ๔ รูปมีพระสัพพกามีมหาเถระเป็นประธาน ฝ่ายภิกษุชาวปาวา (ตะวันตก) ๔ รูปมีพระเรวตเถระเป็นประธานให้เป็นผู้ระงับอธิกรณ์นั้น พระเถระทั้งแปดรูปพากันไปประชุมที่วาลุการาม ด้วยความประสงค์จะระงับอธิกรณ์นั้นไม่ให้มีเสียงเอิกเกริก พระเรวตเถระถามพระสัพพกามีมหาเถระถึงวัตถุสิบประการนั้นทีละข้อโดยลำดับ พระสัพพกามีมหาเถระอ้างข้อพระบัญญัติวินิจฉัยว่าไม่ควรทั้งสิ้น พระเถระแปดรูปนั้น ครั้นลงสันนิษฐานร่วมกันว่าไม่ควรดังนั้นแล้ว จึงกลับมามหาวันวิหาร ทำปุจฉาวิสัชนากันในท่ามกลางสงฆ์เหมือนอย่างนั้นอีกเที่ยวหนึ่งแล้ว ปราบปรามพวกภิกษุอลัชชีเสีย ครั้นระงับอธิกรณ์อย่างนี้แล้วพระเรวตเถระเลือกพระอรหันต์ ผู้แตกฉานในปฏิสัมภิทาญาณ เป็นพหุสูตทรงพระไตรปิฎกเจ็ดร้อยรูป ให้ประชุมกันที่วาลุการาม ทำสังคายนาพระธรรมวินัย สะสางของเก่าและเพิ่มของใหม่ที่เกิดในภายหลัง แต่ครั้งทำประถมสังคายนา (มีปายาสิสูตรที่พระกุมารกัสสปแสดงแก่เจ้าปายาสิราชัญญะคือมกุฎราชกุมารเป็นต้น) รวบรวมตั้ง

ไว้เป็นแบบแผนสืบมา การสังคายนาคราวนี้ นับเป็นครั้งที่สอง อาศัยราชูปถัมภ์แห่งพระเจ้ากาลาโสกราช ทำอยู่แปดเดือนจึงเสร็จ พระเถระเจ้าทั้งหลายนั้น ครั้นทำทุติยสังคายนาแล้ว ดำรงชีพอยู่ตามกาลแล้วก็ดับขันธนิพพานล่วงไป

ปริจเฉทที่ ๕

เรื่องทำตติยสังคายนา

เรื่องพระเจ้าอโศกมหาราชขึ้นเสวยราชย์

เมื่อพระเจ้ากาลาโสกราชทิวงคตแล้ว (ชรอยการจะไม่เรียบร้อย) เพียง ๒๒ ปี จึงมีราชบุตรครองราชสมบัติถึง ๑๐ องค์ ก็พอเกิดขบถ พวกขบถตีพระนครได้ ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน (ชรอยการจะไม่เรียบร้อยเหมือนกัน) ในระหว่าง ๒๒ ปีเท่ากัน พี่น้องได้ครองสมบัติถึง ๙ องค์ ครั้งนั้นจาณักกะพราหมณ์ฆ่าเจ้าแผ่นดินที่เก้าในวงศ์พวกขบถเสียแล้ว ตั้งเจ้าจันทคุตต์ (ตามภาษาสันสกฤตเรียกว่าจันทรคุปตะ) วงศ์โมริยกษัตริย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินในชมพูทวีปทั้งมวล พระเจ้าจันทคุตต์อยู่ในราชสมบัติ ๒๔ ปี พระเจ้าพินทุสารราชบุตรครองราชสมบัติต่อมาได้ ๒๘ ปี พระเจ้าพินทุสารนั้นมีราชบุตรร้อยเอ็ดองค์ อโศกกุมารเป็นผู้มีเดชานุภาพมากกว่าราชบุตรอื่น ๆ เมื่อพระบิดาทิวงคตแล้ว เธอปลงชนม์ชีพแห่งเจ้าพี่น้องต่างมารดาเสียสิ้นแล้ว ขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้าแผ่นดินตลอดชมพูทวีปแต่องค์เดียว เมื่อพุทธศาสนายุกาลล่วงแล้ว ๒๑๘ ปี แต่ยังไม่ได้ราชาภิเษก ต่อล่วงสี่ปี จึงได้ตั้งราชพิธีราชาภิเษกในกรุงปาตลีบุตร ครั้นราชาภิเษกแล้ว ท้าวเธอทรงตั้งติสสกุมาร พระอนุชาร่วมพระมารดาไว้ในที่อุปราช (ในหนังสือกล่าวความไม่ชัด สันนิษฐานว่า เมื่อพระบิดาทิวงคตแล้ว อโศกกุมารชิงราชสมบัติได้แล้ว จะเที่ยวปราบปรามเจ้าพี่น้องผู้ครองเมืองนั้น ๆ อันตั้งแข็งเมืองไม่ยอมอ่อนน้อมให้ราบคาบถึงสี่ปี จึงยังไม่ได้ราชาภิเษก ต่อเมื่อได้ชัยชนะฆ่าเสียสิ้นแล้ว จึงได้ตั้งราชพิธีราชาภิเษกเป็นเอกราชย์ในสกลชมพูทวีปแต่องค์เดียว)

เรื่องทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณร

เมื่อพระบิดาดำรงพระชนม์อยู่ ได้ทรงอังคาสหมู่พราหมณ์เป็นนิตย์ พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทรงปฏิบัติอย่างนั้นถึงสามปี แต่พระองค์ทอดพระเนตรกิริยาของหมู่พราหมณ์ผู้มาฉันไม่เรียบร้อย จึงตรัสสั่งให้อำมาตย์เที่ยวนิมนต์บรรพชิตผู้ถือลัทธิต่าง ๆ แบ่งมาฉันเป็นพวก ๆ ทรงสังเกตดูกิริยาอาการ หาเป็นที่น่าเลื่อมใสไม่ เช้าวันหนึ่ง เสด็จอยู่ที่พระแกล ได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณรเดินมาตามถนน สำรวมอิริยาบถเรียบร้อย ทรงเลื่อมใสยิ่งนัก

และนิโครธสามเณรองค์นี้ เป็นโอรสของสุมนกุมาร ราชบุตรองค์ใหญ่ของพระเจ้าพินทุสาร ฯ เมื่อท้าวเธอประชวร พระเจ้าอโศกมหาราชละจากราชสมบัติในอุชเชนีนครที่พระบิดาประทานเสียแล้วเสด็จมากรุงปุปผะบุรี (ปาตลีบุตร) จัดการรักษาพระนคร ให้สิทธิขาดอยู่ใน พระองค์ เมื่อพระบิดาทิวงคตแล้ว ปลงพระชนม์ชีพสุมนกุมารผู้เป็นเชษฐภาดาเสียแล้วชิงเอาราชสมบัติในกรุงนั้น นางสุมนาผู้เป็นชายาของสุมนกุมารกำลังมีครรภ์หนีออกจากเมืองทางประตูทิศบูรพาไปทางบ้านพวกชนจัณฑาล พักอยู่ ณ กระท่อมน้อยใกล้ต้นไทร ในวันนั้น นางประสูติโอรส จึงขนานนามว่านิโครธ (ตามชื่อต้นไทร) นายจัณฑาลผู้ใหญ่ได้เห็น สำคัญเหมือนเป็นเจ้านายของตน จึงเอาใจใส่ทำนุบำรุงตลอดมาถึงเจ็ดปี ในกาลนั้นพระมหาวรุณเถระได้เห็นกุมารถึงพร้อมด้วยอุปนิสัย จึงขอต่อมารดานำมาบวชเป็นสามเณร ขณะปลงผมเมื่อจะบวชเสร็จ นิโครธกุมารก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ นิโครธสามเณรจะไปหามารดา เดินเข้าเมืองทางประตูทิศทักษิณ ผ่านหน้าพระลานไปตามทางที่จะไปบ้านนั้น

พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทอดเนตรเห็น ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถอันเรียบร้อยแล้ว ตรัสสั่งให้นิมนต์มาแล้ว รับสั่งให้สามเณรเลือกหา

อาสนะอันสมควรนั่งเอง สามเณรไม่เห็นภิกษุอื่น จึงขึ้นนั่งบนพระที่นั่งเศวตฉัตร ท้าวเธอทรงอังคาสด้วยขัชชโภชชาหารอันเป็นเครื่องต้นแล้ว ตรัสถามธรรมเทศนาที่พระบรมศาสดาทรงแสดงต่อสามเณร ๆ ได้แสดงอัปปมาทวรรคถวาย ท้าวเธอทรงสดับแล้ว ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา พระราชทานนิตยภัตแก่สามเณร ๘ ที่ สามเณรถวายแก่อุปัชฌาย์ของตนเสีย ท้าวเธอพระราชทานเพิ่มอีก ๘ ที่ สามเณรถวายแก่อาจารย์ของตนเสีย ท้าวเธอพระราชทานเพิ่มอีก ๘ ที่ สามเณรถวายแก่ภิกษุสงฆ์เสีย ท้าวเธอพระราชทานเพิ่มอีก ๘ ที่ สามเณรจึงรับเป็นส่วนของตน ในวันที่สอง สามเณรพาภิกษุ ๓๒ รูปเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ ท้าวเธอทรงอังคาสด้วยพระหัตถ์แล้ว สามเณรแสดงธรรมเทศนาให้ท้าวเธอกับราชบริวารดำรงในสรณคมน์และศีล

ประดิษฐานพระพุทธศาสนาในพระนคร

พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงพระราชศรัทธาเลื่อมใสยิ่งขึ้น รับสั่งให้แต่งพระนครแล้ว เสด็จไปนิมนต์พระภิกษุสงฆ์มาสู่พระราชนิเวศน์แล้ว ทรงอังคาสด้วยขัชชโภชชาหารอันประณีต และถวายสมณบริขารเป็นอันมากแล้ว ตรัสถามพระภิกษุสงฆ์ ทรงทราบว่า ธรรมเทศนาที่พระบรมศาสดาทรงแสดง จัดเป็นพระธรรมขันธ์แปดหมื่นกับสี่พัน จึงทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมาก สร้างอโศการามในพระนครเป็นส่วนในพระองค์ และโปรดให้เจ้าประเทศราชและผู้ว่าราชการเมืองสร้างวิหารในเมืองของตน ๆ รวมกันเป็นแปดหมื่นสี่พันวิหาร ทรงบูชาพระธรรมขันธ์ละวิหาร ตั้งแต่นั้นมา ทรงปฏิบัติพระภิกษุสงฆ์ในพระราชนิเวศน์เป็นนิตย์ เลิกการอังคาสเดียรถีย์ตามประเพณีเดิมเสียสิ้น และทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นส่วนบูชาพระรัตนตรัย ส่วน ๑ บำรุงนิโครธสามเณร ส่วน ๑ บำรุง

ภิกษุไข้ส่วน ๑ เป็นนิตย์ ด้วยส่วนที่เป็นพุทธบูชา ให้จัดหาเครื่องสักการะเพื่อบูชาในวิหารทั้งหลาย ด้วยส่วนที่เป็นธรรมบูชา ให้จัดหาจตุปัจจัยบำรุงภิกษุผู้เป็นพหุสูตรทรงธรรมทุกวัน ๆ

ราชตระกูลผนวช

วันหนึ่ง ติสสกุมาร พระราชอนุชาผู้เป็นอุปราช เสด็จไปประพาสป่าไล่เนื้อเล่น ได้เห็นเนื้อวิ่งเล่นคะนองอยู่ในป่า ก็นึกว่าเนื้อเหล่านี้มีแต่หญ้าเป็นอาหาร ยังเล่นคะนองถึงอย่างนี้ พวกภิกษุฉันอาหารมีรสอร่อยอยู่เป็นนิตย์ ไฉนจะไม่เพลินเล่นยิ่งกว่าเนื้อเหล่านี้อีกเล่า กลับมาเมืองแล้วจึงทูลความดำริของตนแก่พระเชษฐา พระเจ้าอโศกมหาราช จะให้พระอนุชารู้สึกด้วยน้ำใจตนเอง จึงตรัสว่า เราประสงค์จะฆ่าเจ้าเสีย ไหน ๆ ก็จะตาย จะให้เจ้าครองราชสมบัติเสียสักเจ็ดวันก่อน ดังนี้แล้ว ก็ทรงมอบราชสมบัติพระราชทาน พอล่วงเจ็ดวัน ตรัสถามกุมารว่าเหตุไฉนรูปร่างไม่สมบูรณ์เหมือนแต่ก่อน กุมารทูลว่า เพราะวิตกกลัวจะต้องตาย ท้าวเธอจึงทรงบรรยายความให้กุมารเข้าใจว่า กุมารไม่เป็นอันเล่นก็เพราะวิตกว่าอีกเจ็ดวันจะต้องตาย ภิกษุทั้งหลายนึกถึงความตายอยู่เสมอจักเพลินเล่นอย่างไรได้ ตั้งแต่นั้นมา กุมารเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาขึ้นโดยลำดับ วันหนึ่ง เสด็จไปประพาสป่า ได้เห็นพระมหาธัมมรักขิตเถระนั่งอยู่ ณ รุกขมูล มีอิริยาบถอันสำรวม เลื่อมใสยิ่งนัก ปรารถนาจะบวชในพระศาสนาและอยู่ในป่า ให้เหมือนพระเถระเจ้า จึงกลับไปเฝ้าพระเชษฐาทูลลาบวช พระเจ้าอโศกมหาราชมิอาจห้าม ก็ทรงอนุมัติตามแล้ว พร้อมด้วยราชบริวาร พาพระอนุชาไปถึงวิหารแล้ว ให้บวชในสำนักพระมหาธัมมรักขิตเถระ พร้อมกับอัคคิพรหมกุมาร สามีของนางสังฆมิตตาผู้เป็นราชบุตรี เมื่ออุปราชผนวชนั้น เป็นปีที่สี่แห่งราชสมบัติ

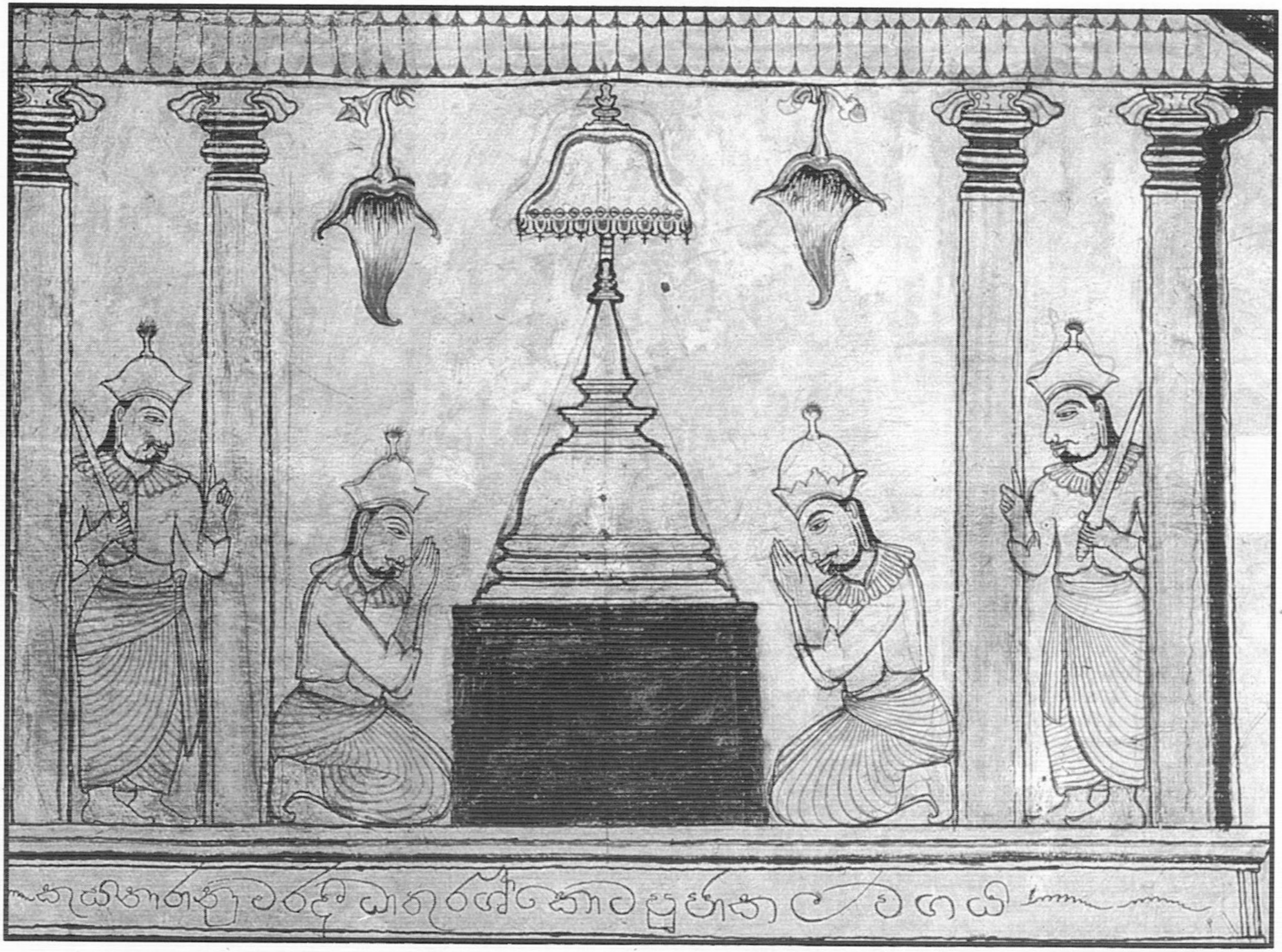
เธอบำเพ็ญเพียรไป ก็ได้บรรลุอรหัตต์จบกิจในพระศาสนา

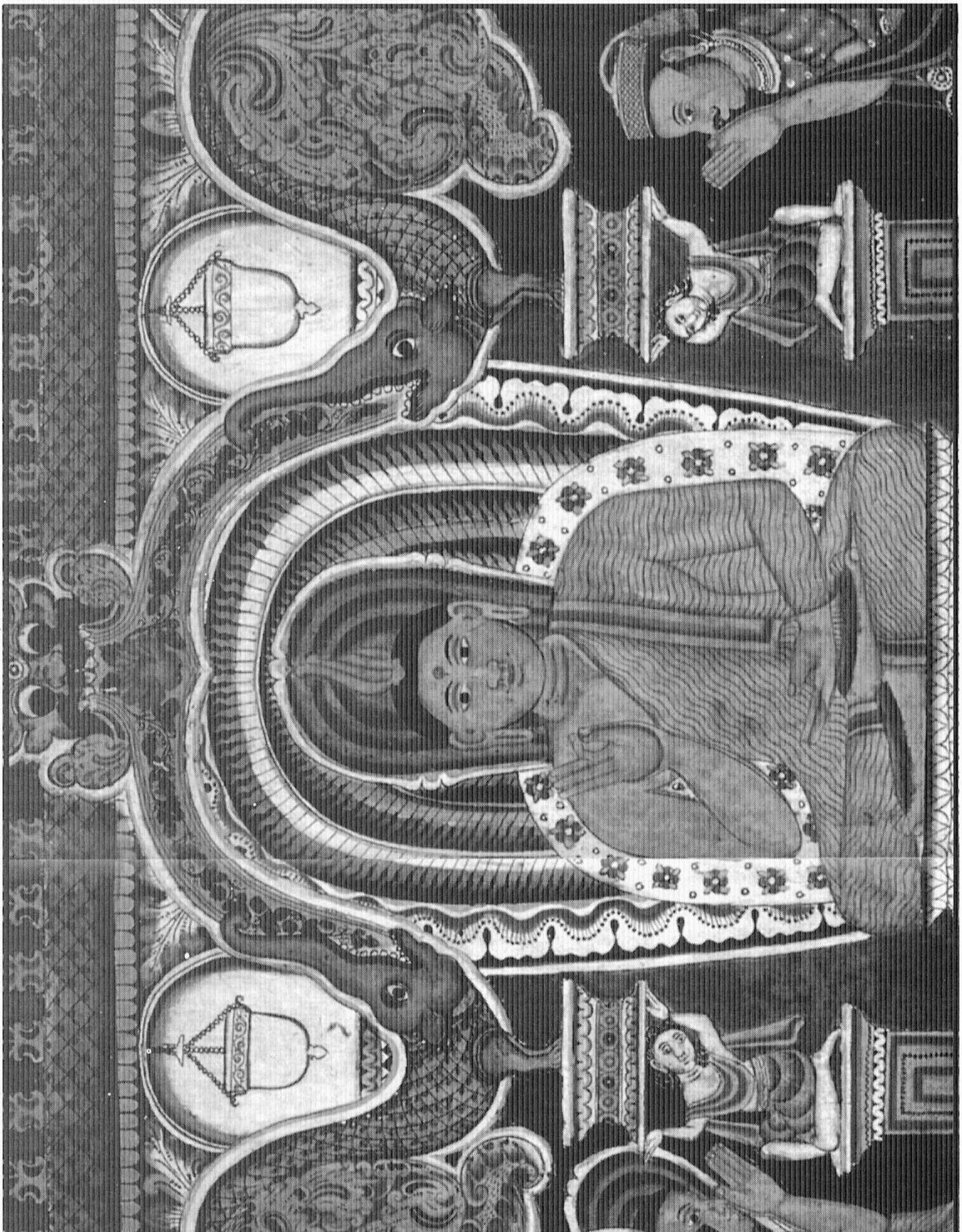
เมื่อล่วงสามปี การสร้างวิหารทั้งในกรุงและในหัวเมืองแล้วเสร็จตามพระราชประสงค์ และท้าวเธอทรงสร้างพระสถูป ณ สถานที่เป็นพุทธบริโภคนั้น ๆ เสร็จแล้ว มีมหกรรมฉลองพร้อมกันทั่วทุกตำบล ทรงปรารภพระราชกุศลมหาบริจาคนั้น ตรัสถามพระภิกษุสงฆ์ว่าทานบริจาคในพระพุทธศาสนาของใครเป็นมาก พระโมคคัลลีบุตรเถระถวายพระพรว่า ถึงเมื่อพระบรมศาสดายังทรงชนม์อยู่ ผู้บริจาคเสมอด้วยพระองค์มิได้มี ท้าวเธอทรงพระปีติปราโมทย์มาก ตรัสถามต่อไปว่า ผู้บำเพ็ญมหาบริจาคเช่นพระองค์ ชื่อว่าเป็นศาสนทายาทคือเป็นญาติสนิทกับพระศาสนาได้หรือยัง ขณะนั้น พระเถระเจ้าเห็นอุปนิสัยของมหินทรกุมารราชบุตรกับนางสังฆมิตตาราชบุตรี และเห็นความเจริญแห่งศาสนาอาศัยเธอทั้งสองเป็นเหตุอยู่ด้วย จึงถวายพระพรว่า ผู้บำเพ็ญมหาบริจาคถึงปานนั้น ก็ไม่ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท ได้ชื่อว่าทายกเท่านั้น ส่วนผู้ใด ให้บุตรก็ดี บุตรีก็ดีของตนบวชในศาสนา ถึงไม่เป็นทายก ก็ได้ชื่อว่าเป็นศาสนทายาท และเมื่ออุปราชผนวชแล้ว ท้าวเธอคิดจะทรงตั้งมหินทรกุมารเป็นอุปราชต่อไป แต่ทรงเห็นบรรพชาเป็นใหญ่กว่า จึงรับสั่งถามฉันทะของมหินทรกุมารกับนางสังฆมิตตา และพรรณนาอานิสงส์แห่งการบวชแก่เธอทั้งสอง และจำเดิมแต่อุปราชกับอัคคิพรหมกุมารบวชแล้ว มหินทรกุมารกับนางสังฆมิตตา ก็พอใจจะบรรพชาอยู่แล้ว พอได้ช่องก็ทูลรับโดยยินดี ท้าวเธอก็โปรดให้บวชในวันนั้น เมื่อมหินทรกุมารกับนางสังฆมิตตาบวชนั้น เป็นปีที่หกแห่งราชสมบัติ เธอทั้งสองบำเพ็ญเพียรไป ก็ได้บรรลุพระอรหัตต์ จบกิจในพระศาสนา

ชำระมลทินศาสนาแล้วทำสังคายนา

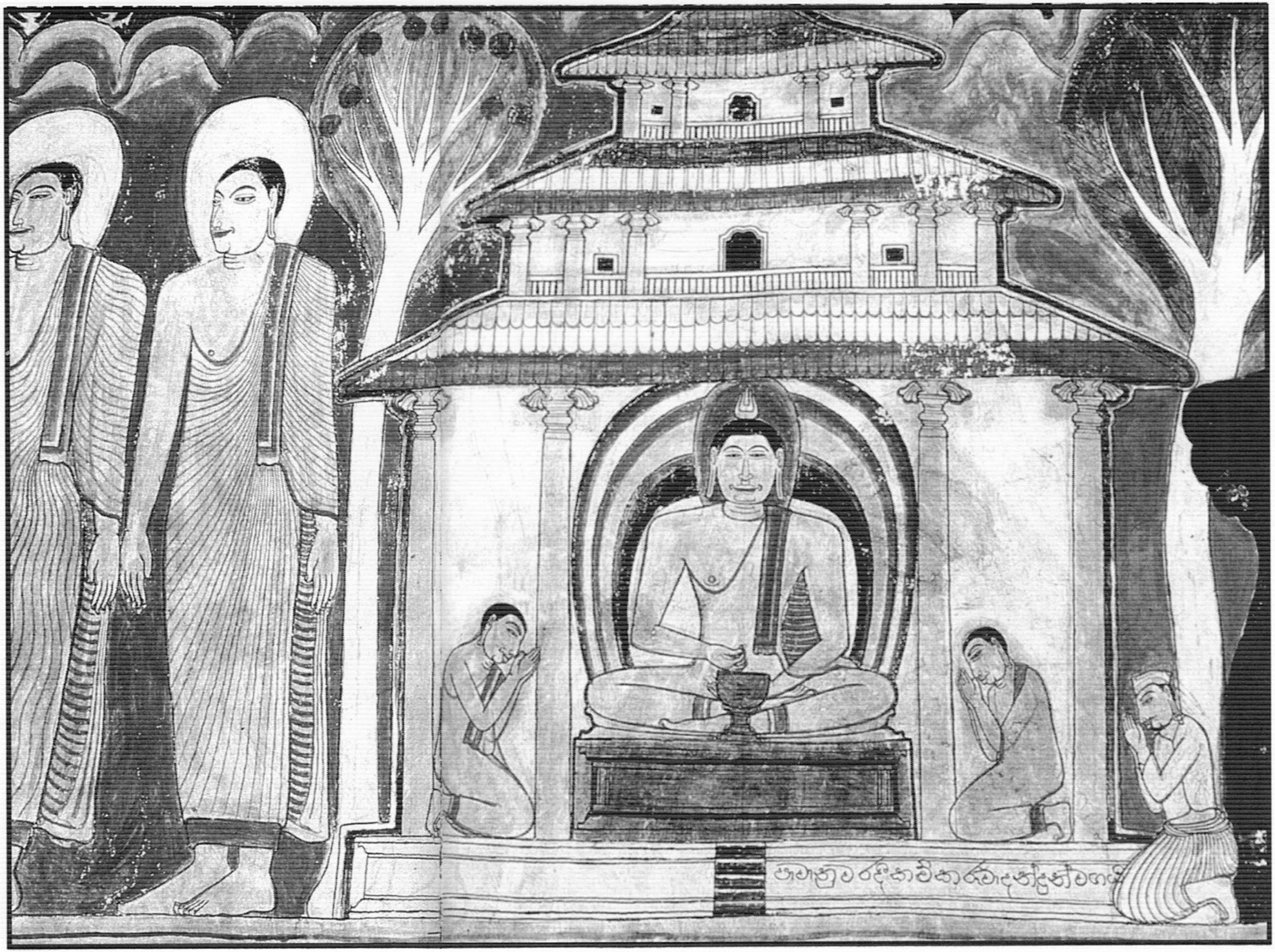
จำเดิมแต่นั้นมา ชนชาวพระนครศรัทธาเลื่อมใสถือพระพุทธศาสนามากขึ้นทุกที พวกเดียรถีย์เสื่อมลาภลง ก็นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ปลอมเพศเป็นภิกษุ เข้าไปอยู่ปนในหมู่สงฆ์เป็นอันมากแล้ว ปฏิบัติตนตามลัทธิก่อน ซ้ำยกขึ้นแสดงสั่งสอนว่าเป็นพระธรรมวินัยสุคตศาสนาด้วย ภิกษุทั้งหลายไม่สามารถจะกำจัดได้โดยธรรม ก็จำต้องหยุดอุโบสถปวารณาทุกอารามถึงเจ็ดปี พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทราบข่าวนั้นแล้ว รับสั่งใช้อำมาตย์ผู้หนึ่งไปที่อโศการาม เพื่อระงับเหตุนั้นแล้ว ให้พระสงฆ์ทำอุโบสถกรรม อำมาตย์ผู้นั้นไปถึงแล้วจึงให้ประชุมสงฆ์ แจ้งพระราชโองการว่ารับสั่งให้สงฆ์ทำอุโบสถ ภิกษุสงฆ์ไม่ยอมทำตาม อำมาตย์ผู้นั้นคิดว่าเราจักให้ทำจนได้ จึงตัดศีรษะภิกษุผู้เถระจำเดิมแต่ต้นแถวลงมาได้สักสองสามรูป พระติสสเถระผู้เป็นพระราชอนุชาเห็นดังนั้นก็รีบไปนั่งขวางเสีย อำมาตย์ผู้นั้นไม่อาจฟันพระราชอนุชา ก็กลับมากราบทูลประพฤติเหตุแก่พระเจ้าอโศกมหาราช ท้าวเธอตกพระหฤทัยเป็นกำลังรีบเสด็จไปอโศการาม ตรัสถามภิกษุสงฆ์ว่า เพราะโทษที่ทำอย่างนั้น บาปจะตกอยู่แก่ใคร บางรูปถวายพระพรว่าตกอยู่แก่พระองค์ บางรูปว่าตกอยู่แก่พระองค์กับอำมาตย์ทั้งสองด้วยกัน บางรูปว่าตกอยู่แก่ อำมาตย์ผู้เดียว ไม่ต้องกัน แต่นั้นท้าวเธอตรัสถามว่า ท่านผู้สามารถจะวินิจฉัยให้เป็นที่เชื่อฟังได้มีหรือไม่ ภิกษุสงฆ์ถวายพระพรว่า มีอยู่แต่พระโมคคัลลีบุตรเถระเท่านั้น ในเวลานั้น พระเถระเจ้าไปอยู่ ณ เขาอโหคังคบรรพตต้นแม่น้ำคงคา จำเดิมแต่เวลาเดียรถีย์เข้ามาปลอมบวช ท้าวเธอทรงจัดทั้งภิกษุทั้งอำมาตย์ให้ไปอาราธนาพระเถระเจ้ามาถึงสองวาระ ท่านก็หามาไม่ จึงทรงปรึกษาภิกษุสงฆ์ว่า ทำอย่างไรท่านจึงจะมา ภิกษุสงฆ์ถวายพระพรว่า ขอพระองค์ทรงอาราธนาท่านให้มาช่วยยกย่องพระศาสนา เช่นนี้

ท่านคงจะมาดอก ท้าวเธอก็ทรงทำตาม พอพระเถระเจ้าทราบความนั้นแล้ว ก็ลงเรือที่จัดไปรับมาทันที พอเรือถึงท่า ท้าวเธอเสด็จลงไปรับอาราธนาพระเถระเจ้าไปพักที่พระราชอุทยาน ทรงทำอาคันตุกวัตรเป็นพระราชปฏิสันถารเสร็จแล้ว ตรัสถามถึงบาปอันจะมีแก่พระองค์หรือไม่ พระเถระเจ้าถวายวิสัชนาว่า ไม่ตั้งพระหฤทัยไม่มีบาปดังนี้แล้ว ทูลแนะนำให้เข้าพระหฤทัยในพุทธสมัยเป็นอันมาก ท้าวเธอตรัสสั่งให้ เผดียงภิกษุสงฆ์บรรดามีในพื้นแผ่นดินมาประชุมกันที่อโศการาม รับสั่งเรียกเข้าไปถามทีละพวก ๆ ตามผู้ที่ร่วมลัทธิกันว่า พระบรมศาสดาทรงสั่งสอนอย่างไร พวกเดียรถีย์ผู้ปลอมเพศเป็นภิกษุ ก็ทูลแก้ตามลัทธิ ของตน ๆ เป็นอย่างใด ก็แก้ว่า พระบรมศาสดาทรงแยกธาตุสั่งสอน คือสั่งสอนให้รู้จักสภาวธรรมท้าวเธอทรงกำหนดได้แน่แล้ว ตรัสสั่งให้สึกพวกเดียรถีย์เสียสิ้นแล้ว ทรงอาราธนาภิกษุสงฆ์ให้ทำอุโบสถกรรม และจัดอารักขาเสร็จแล้วเสด็จกลับพระนคร ครั้งนั้น พระโมคคัลลีบุตรเถระกับภิกษุสงฆ์พันหนึ่งพร้อมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย เหมือนสองคราวที่แล้วมาอีกวาระหนึ่ง ในที่ประชุมทำสังคีตินั้น พระเถระเจ้าได้กล่าว**คัมภีร์กถาวัตถุ**ไว้สำหรับชำระลัทธิอื่นอันจะเข้ามาเจือปนในพระธรรมวินัย ซึ่งสังคีติไว้ในพระอภิธรรมปิฎกเพิ่มเข้าอีก การสังคายนานั้น นับเป็นครั้งที่ ๓ อาศัยราโชปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำอยู่เก้าเดือน จึงเสร็จในปีที่ ๑๗ แห่งราชสมบัติ.

ปริจเฉทที่ ๖ กับที่ ๗
ตั้งวงศ์กษัตริย์และตั้งเมืองในเกาะลังกา

ในกาลก่อน ในวังคนคร มีพระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่ง ได้ราชธิดาของพระเจ้าแผ่นดินกาลิงค์เป็นพระมเหสี มีราชธิดาองค์หนึ่ง หมอทำนายว่าจะสมจรกับราชสีห์ พระชนกพระชนนีกลัวจะขายหน้า จึงเนรเทศเสีย นางเที่ยวเสเพลไป ได้ลูก (ซึ่งว่าเกิดกับราชสีห์) สองคน ผู้ชายชื่อว่าสีหพาหุ ผู้หญิงชื่อสีหสิวลี ภายหลังนางได้สามีเป็นหลักฐาน จึงพาบุตรกลับมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่วังคนครนั้นเอง ครั้งนั้น มีราชสีห์ตัวหนึ่ง (ซึ่งว่าเป็นบิดาเที่ยวตามหาบุตร) เข้ามาเบียดเบียนชาวบ้านนอกแดนวังคนครไม่มีใครกำจัดได้ ความทราบถึงพระเจ้าแผ่นดิน รับสั่งให้ป่าวร้องหาผู้จะรับไปกำจัดราชสีห์ สีหพาหุรับอาสาออกไปฆ่าราชสีห์ได้แล้วตัดศีรษะกลับมาก่อนแต่สีหพาหุมาถึงได้เจ็ดวัน พระเจ้าแผ่นดินในเมืองนั้นทิวงคตเสียหามีโอรสจะสืบพระวงศ์ไม่ อำมาตย์ทั้งปวงพร้อมใจยกราชสมบัติให้แก่สีหพาหุ ๆ รับแล้ว ยกให้แก่สามีของมารดาเสีย พานางสีหสิวลีผู้กนิษฐาไปตั้งเมืองใหม่ในลาฬประเทศ ซึ่งว่าเป็นชาติเขตของตน ให้ชื่อว่าสีหปุระ สีหพาหุยกตนเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ตั้งนางสีหสิวลีเป็นพระมเหสี เกิดโอรสด้วยกันถึง ๓๒ องค์ ตั้งโอรสองค์ใหญ่นามว่าวิชยะเป็นอุปราช แต่วิชยกุมารประพฤติตนเป็นพาลเบียดเบียนราษฎรให้เดือดร้อน ราษฎรจึงไปทูลฟ้องพระราชบิดา ๆ ทรงห้ามก็ไม่ฟัง ทำดังนั้นเสมอมา ครั้งที่สามพวกราษฎรทูลขอให้เอาไปสำเร็จโทษเสีย พระเจ้าสีหพาหุตรัสสั่งให้จับวิชยกุมารทั้งครอบครัวทั้งบริวารบรรทุกเรือต่างลำกันไปปล่อยเสียในสมุทรเรือพวกลูกไปถึงเกาะนัคคทวีป เรือพวกเมียไปถึงเกาะมหินททวีป ต่างพวกก็ต่างอยู่ ณ เกาะที่ตนไปถึง ส่วนเรือวิชยกุมารไปถึงท่าสุปปารกะ

แต่กุมารไม่พอใจอยู่ จึงออกเรือต่อไปถึงเกาะลังกา ขึ้นจากเรือที่ตัมพปัณณิประเทศ ณ วันที่พระบรมศาสดาเสด็จดับขันธปรินิพพาน ขณะเมื่อขึ้นจากเรือนั้น พากันนั่งเอามือท้าวพื้นแผ่นดินด้วยความเมื่อยล้า ฝ่ามือต้องฝุ่นแดงไปหมด เหตุว่าพื้นที่นั้นเป็นดินแดง ตั้งแต่นั้นมาประเทศนั้นก็ดี เกาะนั้นก็ดี จึงได้ชื่อว่าตัมพปัณณิ อนึ่ง พระเจ้าสีหพาหุเพราะจับราชสีห์ได้จึงได้คุณนามว่า สีหล ถึงเหล่าชนที่เนื่องมาจากท่านก็ได้ชื่อว่าสีหล ด้วยกันทั้งหมด วิชยกุมารให้สร้างเมืองลง ณ ที่นั้น ตั้งชื่อว่าตัมพปัณณินคร อำมาตย์ทั้งหลายก็ตั้งบ้าน ณ สถานนั้น ๆ อนุราธอำมาตย์ตั้งบ้านใกล้แม่น้ำกทัมพา เรียกตามนามเจ้าของบ้านว่าอนุราธคาม อุปติสสปุโรหิต ตั้งบ้านที่ฝั่งแม่น้ำคัมภีรนที อยู่ทิศเหนือแห่งอนุราธคาม เรียกตามนามเจ้าของบ้านว่า อุปติสสคาม ยังอีกสามอำมาตย์ ก็ตั้งนิวาสสถานคนละตำบล คืออุชเชนิคาม อุรุเวลคาม วิชิตคาม ครั้นตั้งบ้านเมืองเป็นปกติแล้วพวกอำมาตย์ทั้งหลาย คิดจะตั้งพิธีราชาภิเษกวิชยกุมารให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน แต่ขัดอยู่ด้วยไม่มีนางกษัตริย์เป็นมเหสี จึงแต่งทูตไปขอราชบุตรีของพระเจ้าปัณฑุราช ณ มธุรนคร ท้าวเธอก็ยกประทาน ขณะเมื่อนางมาถึง มีบริวารตามมาเป็นอันมาก ขึ้นจากเรือที่ท่าใด ท่านั้นจึงได้ชื่อว่า มหาติตถะ ต่อมา อำมาตย์ทั้งหลายก็ตั้งพิธีราชาภิเษกวิชยกุมารเป็นพระเจ้าแผ่นดินครองราชสมบัติในลังกาทวีป ท้าวเธอทรงตั้งราชบุตรีของพระเจ้าปัณฑุราชเป็นมเหสี ดำรงอาณาจักรโดยราชธรรมได้ ๒๘ ปี อนึ่ง ก่อนแต่ท้าวเธอได้มเหสี มีโอรสธิดาซึ่งว่าเกิดด้วยนางยักษิณีในเกาะนั้นสองคน ได้กันเอง ตั้งนิวาสสถานอยู่ ณ ตำบลมลยประเทศ เกิดบุตรนัดดาสืบแซ่พวกปุลินทะต่อมา.

ปริจเฉทที่ ๘ กับที่ ๙

แผ่นดินพระเจ้าปัณฑุวาสุเทพถึงพระเจ้าอภยราชเสวยราชย์

ในปีที่ ๓๘ แห่งราชสมบัติ พระเจ้าวิชยราชทรงดำริว่า พระองค์ทรงชราแล้ว ไม่มีโอรสจะครองแผ่นดินสืบไป จึงแต่งราชสาส์นไปทูลขอสุมิตกุมารพระอนุชารองของท้าวเธอต่อพระชนก ทูตยังไม่ทันกลับมาท้าวเธอก็ทิวงคต อำมาตย์ทั้งหลายรักษาพระนครไว้ท่า ตั้งที่ว่าราชการ ณ อุปติสสคาม กว่าจะได้ราชตระกูลมา ถึงปีหนึ่ง

ส่วนการในกรุงสีหปุระก็ผลัดแผ่นดิน พระเจ้าสีหพาหุทิวงคต สุมิตกุมารราชโอรสที่สองได้ครองราชสมบัติ ท้าวเธอได้ราชธิดาของพระเจ้ามัททราชเป็นพระมเหสี มีราชบุตรสามองค์

ทูตลังกาไปถึง จึงเข้าเฝ้าพระเจ้าสุมิตราช ถวายพระราชสาส์นของพระเชษฐา ท้าวเธอประทานปัณฑุวาสุเทพโอรสน้อยให้ไปแทนพระองค์ กุมารไปถึงแล้วขึ้นจากเรือ ณ ท่าโคกรรณ ที่ปากน้ำมหากันทรา อำมาตย์ทั้งหลายก็ทูลถวายราชสมบัติแด่ปัณฑุวาสุเทพกุมาร แต่เพราะไม่มีนางจะเป็นพระมเหสีจึงยังหาได้อภิเษกไม่ ภายหลังได้นางภัททกัจจนา ธิดาองค์น้อยของปัณฑุสักกะ โอรสแห่งอมิโตทนสักกะ ผู้มาตั้งเมืองอยู่ ณ ฝั่งแม่น้ำคงคาในเวลาเสียวงศ์ศากยราช มาเป็นพระมเหสี จึงได้ราชาภิเษก พระมเหสีประสูติโอรส ๑๐ องค์ องค์ใหญ่นามว่าอภยกุมาร ท้าวเธอตั้งเป็นอุปราช ธิดาองค์หนึ่งเป็นที่สุด นามว่านางจิตตา หมอทำนายว่าโอรสของนางจะชิงราชสมบัติและจะฆ่าพวกเจ้าลุงของเธอเสีย พวกราชกุมารคิดจะฆ่าตัดมูลเหตุเสีย แต่อภยกุมารห้ามไว้ เป็นแต่จัดการระวังรักษาอย่างกวดขัน นางนั้นมีรูปงาม ใครได้เห็นแทบจะคลั่งเป็นบ้า จึงได้นามเพิ่มเข้าว่า นางอุมมาทจิตตา

ฝ่ายชนนีของนางภัททกัจจนาคิดถึงนาง จึงสั่งให้โอรส ๖ องค์ไปเยี่ยมเยือน ให้โอรสน้อยอยู่เป็นเพื่อนแต่องค์เดียว เมื่อกุมาร ๖ องค์ไปถึงลังกาแล้ว พระเจ้าปัณฑุวาสุเทพทรงต้อนรับโดยแข็งแรง โปรดให้เที่ยวหรืออยู่ในตำบลนั้น ๆ ได้ตามชอบใจ ไม่ห้ามหวง กุมาร ๖ องค์นั้นต่างองค์ต่างตั้งนิวาสสถานอยู่ตามชอบใจของตน ๆ ตำบลที่อยู่ของรามกุมารได้ชื่อว่ารามโคณะ ตำบลที่อยู่ของอุรุเวลกุมาร อนุราธกุมาร วิชิตกุมาร ทีฆายุกุมาร โรหณกุมาร ก็ได้ชื่อตามผู้อยู่เดิมและผู้อยู่ใหม่สืบมา (ข้อนี้เห็นว่า กุมารผู้อยู่ ณ บ้านซึ่งมีชื่ออยู่แล้ว จะได้นามที่คนเรียกตามซึ่งบ้านก็จะเป็นได้) อนุราธกุมารให้ขุดสระ ณ ที่อยู่ของตนแห่งหนึ่งตั้งนิเวศน์อยู่ในทิศทักษิณแห่งสระนั้น ทีฆายุกุมารมีโอรสหนึ่งนามว่าทีฆคามนี ๆ ลอบผูกสมัครรักใคร่กับนางอุมมาทจิตตาจนนางมีครรภ์ ความทราบถึงพระบิดาทรงเห็นว่าทีฆคามนีเป็นผู้ที่จะต้องชุบเลี้ยง ก็ทรงยกนางประทาน ราชกุมารทั้งปวงผู้เป็นเชษฐาก็อนุมัติตามพระบิดา แต่คิดกันไว้ว่า ถ้านางประสูติเป็นกุมาร จะสังหารโอรสนั้นเสีย นางฉลาดใน กลอุบาย ใกล้จะถึงเวลาประสูติ แต่งหญิงคนสนิทให้เที่ยวเสาะหาหญิงผู้คลอดลูกเป็นหญิงไว้ท่า พอนางประสูติเป็นกุมาร ก็ให้เอาทรัพย์ไปให้หญิงนั้นขอเอาลูกมาไว้ มอบโอรสของนางแก่หญิงคนสนิท นำไปให้นายกองส่วยบ้านมณฑลทวารเลี้ยงไว้ ให้กิตติศัพท์ปรากฏว่านางประสูติเป็นกุมารี ไม่ให้เป็นที่สงสัยของเชษฐา นางกับอัยยิกาขนานนามกุมารว่าปัณฑุกาภยกุมาร

พระเจ้าปัณฑุวาสุเทพอยู่ในราชสมบัติได้ ๓๐ ปี พอปัณฑุกาภยกุมารเกิดแล้ว ก็ทิวงคต อภยกุมารผู้เป็นอุปราชได้ครองแผ่นดินต่อมา.

ปริจเฉทที่ ๑๐

แผ่นดินพระเจ้าอภยราชกับพระเจ้าปัณฑุกาภยราช

จำเนียรกาลล่วงไป พวกราชกุมารผู้เป็นลุงทราบว่าลูกของนางอุมมาทจิตตาเป็นชาย แต่นางลวงโดยอุบายดังกล่าวแล้ว ก็พยายามแต่งคนไปรอบฆ่า ตั้งแต่ปัณฑุกาภยกุมารยังเยาว์จนอายุย่างเข้าสิบหก แต่ปัณฑุกาภยกุมารรู้ตัวหลบหนีได้ทุกคราว จึงไม่มีอันตราย นายกองส่วยเห็นกุมารโตแล้ว ก็นำไปฝากปัณฑุลพราหมณ์ให้เรียนศิลปศาสตร์ ปัณฑุลพราหมณ์ทำนายว่าต่อไปกุมารจะได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน และตั้งใจบอกศิลปศาสตร์ให้พร้อมกับจันทรกุมารผู้บุตรของตน พลางจำหน่ายทรัพย์ออกแจกจ่ายเกลี้ยกล่อมหมู่คนให้ไว้เป็นกำลัง ครั้นกุมารเรียนศิลปศาสตร์เสร็จแล้วจะลากลับ พราหมณ์ขอว่าเมื่อเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้วจะตั้งจันทรกุมารเป็นปุโรหิต แล้วให้ทรัพย์เพิ่มไปเป็นกำลังอีก กุมารลาพราหมณ์พาพวกคนที่เป็นกำลังไปจากที่อยู่ของพราหมณ์แล้ว เที่ยวประกาศตัวว่าเป็นคนมีบุญเกลี้ยกล่อมราษฎรชาวบ้าน และรวบรวมเสบียงอาหารได้เป็นอันมากจนมีคนถึงพันสองร้อยกว่า พากันยกมาถึงเขาคิริกัณฑ์ ซึ่งเป็นอาณาเขตอยู่ในปกครองของเจ้าคิริกัณฑสิวะผู้เป็นลุง คราวนั้น เจ้าลุงออกไปดูให้เขาเกี่ยวข้าวในนา นางสุวรรณปาลีผู้บุตรีกับบ่าวไพร่นำอาหารจะเอาไปส่งบิดาคนทำงาน ปัณฑุกาภยกุมารทราบข่าวแล้วรีบไปขับยานของตนฝ่าเข้าไปในหมู่คน แสร้งถามนาง ทราบความแล้ว ขออาหารบริโภคบ้าง นางลงจากยาน แบ่งอาหารที่เอาไป ให้กุมารกับคนตามบริโภคแล้ว กุมารพานางขึ้นยานขับไปเสียเฉย ๆ เจ้าคิริกัณฑสิวะผู้บิดาทราบข่าวแล้ว ใช้คนไปตาม เกิดทะเลาะวิวาทกันขึ้น สู้ไม่ได้ก็หนีกลับมา เหตุฉะนี้ บ้านที่ได้ตั้งในตำบลที่ทะเลาะกันนั้น จึงได้ชื่อว่ากลหนคร

ฝ่ายพี่ชายน้องชายของนางห้าคนตามไปสู้ จันทรกุมารฆ่าตายสิ้น จำเดิมแต่นั้นมา ที่รบกันนั้นก็ได้ชื่อว่าโลหิตขัณฑะ แต่นั้น ปัณฑุกาภยกุมารยกพลไปเขาโทฬะฟากโน้นแห่งแม่น้ำคงคา พวกเจ้าลุงรู้ข่าวนั้นแล้วยกเสียแต่พระเจ้าแผ่นดินนอกจากนั้น ยกข้ามน้ำไปตั้งค่ายมั่น ณ ตำบลบ้านใกล้เขาธูมรักขะ ได้สู้รบกับภาคิไนย ปราชัยเสียค่ายหนีข้ามน้ำกลับมาเมือง ทูลข่าวศึกแก่พระเจ้าแผ่นดิน ๆ ประทานหนังสือไปถึงกุมารว่ากุมารจงครอบครองฝั่งฟากข้างโน้นเถิด อย่าข้ามมาฝั่งนี้เลย พระอนุชาเก้าองค์ทราบเหตุเข้า โกรธว่าพระเจ้าแผ่นดินเป็นใจกับข้าศึก จะสำเร็จโทษเสีย พระเจ้าอภยราชจึงขอเวนราชสมบัติให้ เจ้าเหล่านั้นพร้อมใจกันยก ติสสกุมารผู้เป็นภาดาของตน ให้เป็นผู้รักษาราชการแทน พระเจ้าอภยราชอยู่ในราชสมบัติ ๒๐ ปี ฝ่ายปัณฑุกาภยกุมารยกพลจากเขาธูมรักขะไปตั้งอยู่ที่เขาอริฏฐะ พวกเจ้าลุง ยกเสียแต่พระอภยราชและเจ้าคิริกัณฑสิวะสององค์ นอกนั้นเตรียมกองทัพยกออกไปรับ ให้ตั้งค่ายหลวง ณ ตำบลบ้านนครแล้ว สั่งเสนาบดีให้ยกเข้าล้อมเขาอริฏฐะไว้ ปัณฑุกาภยกุมารลวงว่าจะขอเข้าสวามิภักดิ์โดยดีแล้ว ให้คนขนเครื่องอาวุธ กับเครื่องบรรณาการส่งออกไปก่อน ตนยกตามออกไป พวกในค่ายเล่า ก็คิดจะลวงให้กุมารเข้าไปในค่ายก่อนแล้วจึงจะจับ พวกกุมารได้ทีก็โห่ร้องกันเข้าไป ไล่ฆ่าฟันเจ้าลุงกับพวกพลตายสิ้น เหลือแต่เสนาบดีหนีเข้าหลบอยู่ในสุมทุมแห่งหนึ่ง ซึ่งได้ชื่อว่าเสนาบดีคุมพะตั้งแต่นั้นมา และในตำบลที่รบกันนั้น กระโหลกศีรษะคนตายทั้งนายไพร่แลดูเหมือนกระโหลกน้ำเต้าตำบลนั้นจึงได้ชื่อว่าลาพุคาม ตั้งแต่นั้นมาครั้นปัณฑุกาภยกุมารทำสงครามมีชัยชนะแล้วฉะนี้ ยกไป อนุราธคามซึ่งเป็นที่อยู่แห่งเจ้าอนุราธผู้เป็นอัยยกา เจ้าอนุราธยกที่อยู่ให้ ปัณฑุกาภยกุมารสร้างพระนครขึ้นที่อนุราธคาม ให้นามคงเดิมว่าอนุราธปุระ ด้วยเหตุว่าที่นั้นเคยเป็นที่อยู่ของ

อนุราธอำมาตย์ครั้งพระเจ้าวิชยราช และเจ้าอนุราธผู้เป็นอัยยกา อีกประการหนึ่ง ด้วยเหตุว่าพระนครนั้นสร้าง ในเวลาลัคน์อยู่ฤกษ์อนุราธ ครั้นตั้งพระนครเสร็จแล้ว กุมารสั่งให้นำฉัตรของพระเจ้าลุงมาแต่อุปติสสคาม ให้ซักเสียแล้วกางขึ้นที่บึงในพระนครนั้น ตั้งพิธีปราบดาภิเษก สรงสนานด้วยน้ำในบึงนั้นแล้ว ตั้งนางสุวรรณปาลีเป็นพระมเหสี ตั้งจันทรกุมารเป็นปุโรหิตประทานฐานันดร และปูนบำเหน็จแก่คนนอกนั้น ตามคุณานุรูป ส่วนพระอภยราชได้มีอุปการ แก่พระมารดาและท้าวเธอมาแต่เดิม กับเจ้าคิริกัณฑสิวะผู้เป็นสัสสุระของท้าวเธอ ๆ ไม่ฆ่าเสีย มอบให้พระอภยราชเป็นผู้ดูแลการรักษาพระนคร ให้เจ้าคิริกัณฑสิวะปกครองคิริกัณฑประเทศตามเดิม ตั้งแต่พระอภยราชออกจากราชสมบัติแล้วกว่าพระเจ้าปัณฑุกาภยราชจะได้ครองราชสมบัติ ในระหว่างนี้ว่างพระเจ้าแผ่นดินอยู่ถึง ๑๗ ปี

ท้าวเธอให้ขุดบึงที่เอาน้ำมาสรงสนานในพิธีปราบดาภิเษกให้ลึกลง ตั้งชื่อว่าชยวาปี ให้สร้างศาลที่อยู่แห่งอมนุษย์ที่ว่าตามอภิบาลท้าวเธอมาในหนหลัง ๔ ตำบล ศาลกาฬเวฬยักษ์อยู่ทิศบูรพาแห่งพระนคร ศาลจิตราชยักษ์อยู่ทิศใต้แห่งอภยวาปี ศาลนางสาวใช้ผู้นำท้าวเธอไปมอบให้แก่นายกองส่วย ครั้งประสูติใหม่ซึ่งว่าทำกาลกิริยาแล้วถือกำเนิดเป็นยักษีอยู่ริมประตูพระนครด้านทักษิณ ศาลนางวฬวามุขยักษีอยู่ภายในพระราชวัง ให้ตั้งพลีกรรมและมีละครบวงสรวงทุก ๆ ปี ให้ตั้งบ้านริมประตูพระนครสี่ตำบล ให้ขุดสระชื่ออภยวาปี ให้ตั้งป่าช้าใหญ่และตะแลงแกง ให้ปลูกต้นนิโครธสำหรับท้าวเวสสวัณ ปลูกต้นตาลสำหรับพยาธเทพดา ตำบลเหล่านี้อยู่ในทิศปัศจิมแห่งพระนคร ให้ตั้งบ้านพวกไพร่ผู้รักษาป่าช้าในทิศพายัพแห่งป่าช้าหมู่หนึ่ง ให้ตั้งป่าช้าน้อยสำหรับพวกไพรีอีกแห่งหนึ่ง ในทิศอีสานแห่งบ้านไพร่หมู่นั้น ให้ตั้งบ้านพราน

และคนฆ่าสัตว์ขาย ในระหว่างเขาปาสาณทิศอุดรแห่งป่าช้าน้อยนั้น ให้ตั้งอาศรมแห่งหมู่ดาบส ในทิศอุดรแห่งบ้านพราน ตลอดถึงคามนีวาปี ให้สร้าง เสนาสน์แห่งหมู่นิครนถ์ ในทิศบูรพาแห่งป่าช้าน้อยนั้น ให้สร้างศาลเจ้าสำหรับกุมภัณฑนิครนถ์ตำบลหนึ่ง ในทิศเดียวกัน ให้ตั้งบ้านพวกมิจฉาทิฏฐิหมู่หนึ่ง ในปัจจิมทิศแห่งศาลเจ้ากุมภัณฑ์ และในปุริมทิศแห่งบ้านพราน ให้สร้างอารามแห่งปริพาชกหมู่หนึ่ง ต่อเสนาสน์หมู่นิครนถ์ออกไปใน คามนีวาปีเข้ามา และให้ตั้งที่อยู่แห่งหมู่พราหมณ์พร้อมทั้งเทวสถานและ โรงพิธี ณ ที่นั้น ๆ ทั่วไป ท้าวเธอเสวยราชย์ได้สิบปี ได้ปันแขวงกำหนดแดนบ้านเมืองในเกาะลังกาทั้งทุกตำบล

พระเจ้าปัณฑุกาภยราช เริ่มทำสงครามมาตั้งแต่ชนมายุ ๑๖ ปี จน ๓๗ ปี จึงมีชัยชนะได้ราชสมบัติ คิดเวลาที่ทำสงครามอยู่ ๒๑ ปี ครั้งแผ่นดินพระเจ้าอภยราช ๔ ปี ครั้งสูญกาลคือเวลาว่างพระเจ้าแผ่นดินอีก ๑๗ ปี ท้าวเธออยู่ในราชสมบัติถึง ๗๐ ปี.

ปริจเฉทที่ ๑๑
แผ่นดินพระเจ้ามุฏสีวราชถึงพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสวยราชย์

เมื่อพระเจ้าปัณฑุกาภยราชทิวงคตแล้ว พระเจ้ามุฏสีวราชผู้โอรสประสูติแต่นางสุวรรณปาลีพระมเหสี ได้ดำรงราชย์สืบพระวงศ์มา ท้าวเธอสร้างราชอุทยานแห่งหนึ่ง ในเวลากำหนดที่จะสร้างราชอุทยานนั้นฝนตกใหญ่ในสมัยที่มิใช่ฤดู อาศัยศุภนิมิตรนั้น ราชอุทยานนั้น จึงได้นามว่ามหาเมฆวัน ท้าวเธอมีราชบุตร ๑๐ องค์ ราชบุตรี ๒ องค์ ราชบุตรที่สองทรงนามว่าเทวานัมปิยติสสะ มีบุญและสติปัญญาหลักแหลมกว่าราชบุตรอื่น ๆ พระเจ้ามุฏสีวราชอยู่ในราชสมบัติ ๑๐ ปี ทิวงคต เทวานัมปิยติสสะผู้โอรส ได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินสืบพระวงศ์ ในแผ่นดินนี้มีคนพบของประหลาดต่าง ๆ มีขุมแร่ที่เป็นทรัพย์กับรัตนะเป็นต้นขึ้นเป็นประถมจัดว่าเป็นสมบัติเกิดเป็นผลบุญของท้าวเธอในเวลานั้น พระเจ้าอโศกมหาราชกับพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ มีราชสัมพันธไมตรีต่อกันมาช้านานท้าวเธอแต่งทูตานุทูต ๔ นาย คุมของประหลาดแรกเกิดมีขึ้นนั้น เป็นเครื่องราชบรรณาการไปถวายพระเจ้าอโศกมหาราช ทูตานุทูตลงเรือ ที่ท่าชัมพุโกละ ข้ามไปชมพูทวีป เจ็ดวันถึงท่า ขึ้นบกต่อไปอีกเจ็ดวัน ถึงกรุงปาตลีบุตร เข้าเฝ้าถวายเครื่องราชบรรณาการแด่พระเจ้าอโศกมหาราช ท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นของประหลาดซึ่งยังไม่เคยมีในราชอาณาเขตของท้าวเธอ ทรงปราโมทย์เป็นอันมาก พระราชทานฐานันดรและบำเหน็จเคหสถานแก่ทูตานุทูต ตามควรแก่ฐานานุรูป ทรงตั้งอริฏฐมหาอำมาตย์ราชภาคิไนยของพระเจ้าลังกาผู้เป็นราชทูตเป็นเสนาบดี พราหมณ์เป็นปุโรหิต อำมาตย์อีกผู้หนึ่งเป็นทัณฑนายก (คือผู้พิพากษาใหญ่?)

นายหมวดเป็นเสฏฐีและพระราชทานเครื่องประดับราชอิสริยยศสำหรับพระเจ้าแผ่นดิน คือเครื่องเบญจราชกกุธภัณฑ์ ฉัตร มกุฎ แส้วาลวีชนี พระแสงขรรค์ ฉลองพระบาทกับเครื่องราชูปโภคอื่นอีกเป็นอันมาก มอบให้ทูตานุทูตนำไปอภิเษกพระเจ้าลังกา กับทรงส่งธรรมบรรณาการคือราชสาส์นประกาศคุณพระรัตนตรัยให้ไปด้วย ทูตานุทูตกลับมาลงเรือท่าตามลิตติ มาขึ้นที่ท่าชัมพุโกละ ทันทำการราชาภิเษกพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะในวันเพ็ญวิสาขปุรณมี แม้ท้าวเธอได้ตั้งพิธีราชาภิเษกมาแต่แรกเที่ยวหนึ่งแล้ว ครั้งนั้น ทำอีกเที่ยวหนึ่งตามราชประสงค์ของพระเจ้าอโศกมหาราช (เรื่องมีมาดังนี้ ส่อให้เห็นว่า ในครั้งนั้น ชรอยพระเจ้ากรุงลังกา จะไม่ได้เป็นเอกราชแท้ จะเป็นแต่พระเจ้าแผ่นดินอยู่ในปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช)

ปริจเฉทที่ ๑๒

พระโมคคัลลีบุตรส่งพระเถรานุเถระไปสอนพระพุทธศาสนา ในนานาประเทศ

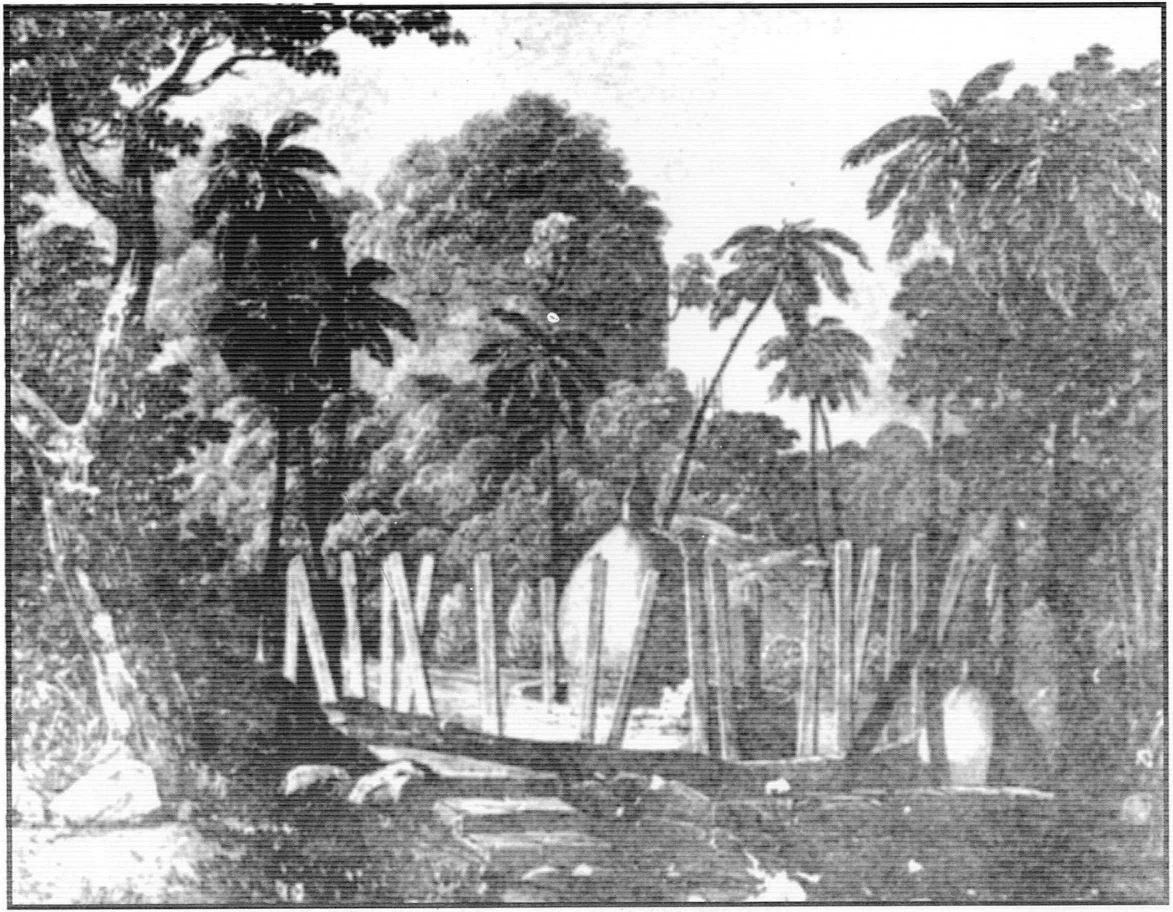
จะกล่าวท้าวความต่อตติยสังคายนามา ฝ่ายพระโมคคัลลีบุตรมหาเถระ ครั้นทำการสังคายนาเสร็จแล้ว แลเห็นเหตุข้างหน้า ประสงค์จะให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในนานาประเทศ พอออกพรรษา ก็แต่งพระเถรานุเถระให้เที่ยวจาริกไป ประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในประเทศนั้น ๆ พระเถรานุเถระผู้รับเถราณัติก็ไปตามสั่ง พระมัชฌันติกเถระไปประเทศกัสมีระและคันธาระ พระมหาเทวเถระไปประเทศมหิสมณฑล พระรักขิตเถระไปประเทศวนวาส พระธัมมรักขิตเถระชาวโยนกไปประเทศอปรันตกะ พระมหาธัมมรักขิตเถระไปประเทศมหารัฐ พระมหารักขิตเถระไปประเทศโยนก พระมัชฌิมเถระไปหิมวันตะประเทศ พระโสณเถระกับพระอุตตรเถระไปประเทศสุวรรณภูมิ ต่างรูปต่างแสดงธรรมสั่งสอนประชาชนให้ได้ศรัทธาเลื่อมใส ประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในประเทศนั้น ๆ ทุกตำบล.

ตั้งแต่ ปริจเฉทที่ ๑๓ ถึงที่ ๒๐

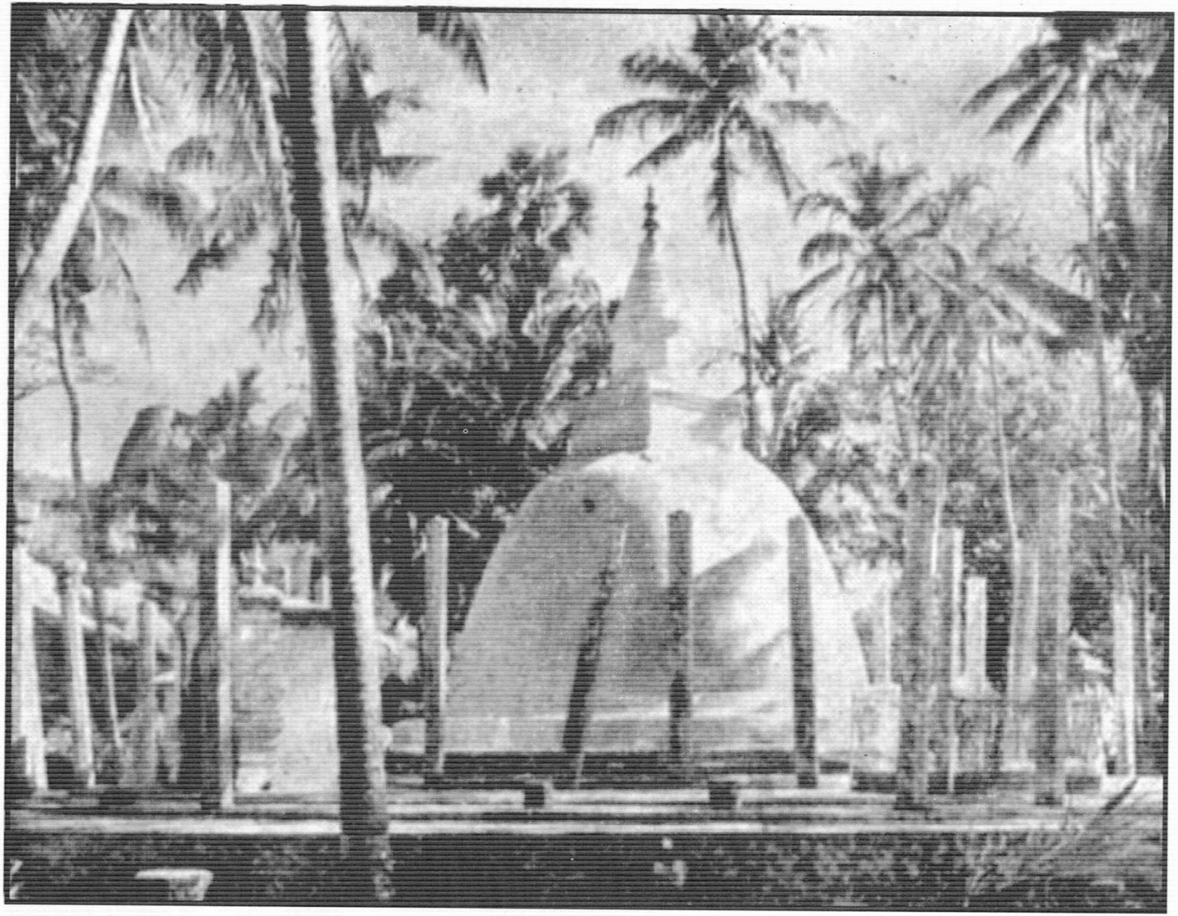
พระมหินทเถระไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา ในแผ่นดินพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ

ส่วนพระมหินทเถระ รับเถราณัติแห่งพระอุปัชฌาย์ ให้ไปประดิษฐานพระพุทธศาสนาที่เกาะลังกา พระเถระเจ้าพิจารณาเห็นว่า ในเวลานั้น พระเจ้ามุฏสีวราชทรงชราแล้ว ยังไม่เป็นเวลาอันเหมาะ จะต้องรอให้พระโอรสเป็นพระเจ้าแผ่นดินก่อน จึงถวายพระพรลาพระชนกและลาพระอุปัชฌาย์ พาบริวารเที่ยวจาริกไปทักขิณาคิรี โปรดญาติวงศ์โดยลำดับประมาณ ๖ เดือน ก็มาถึงเมืองเวทิสคิรีซึ่งเป็นชาติภูมิของพระชนนี

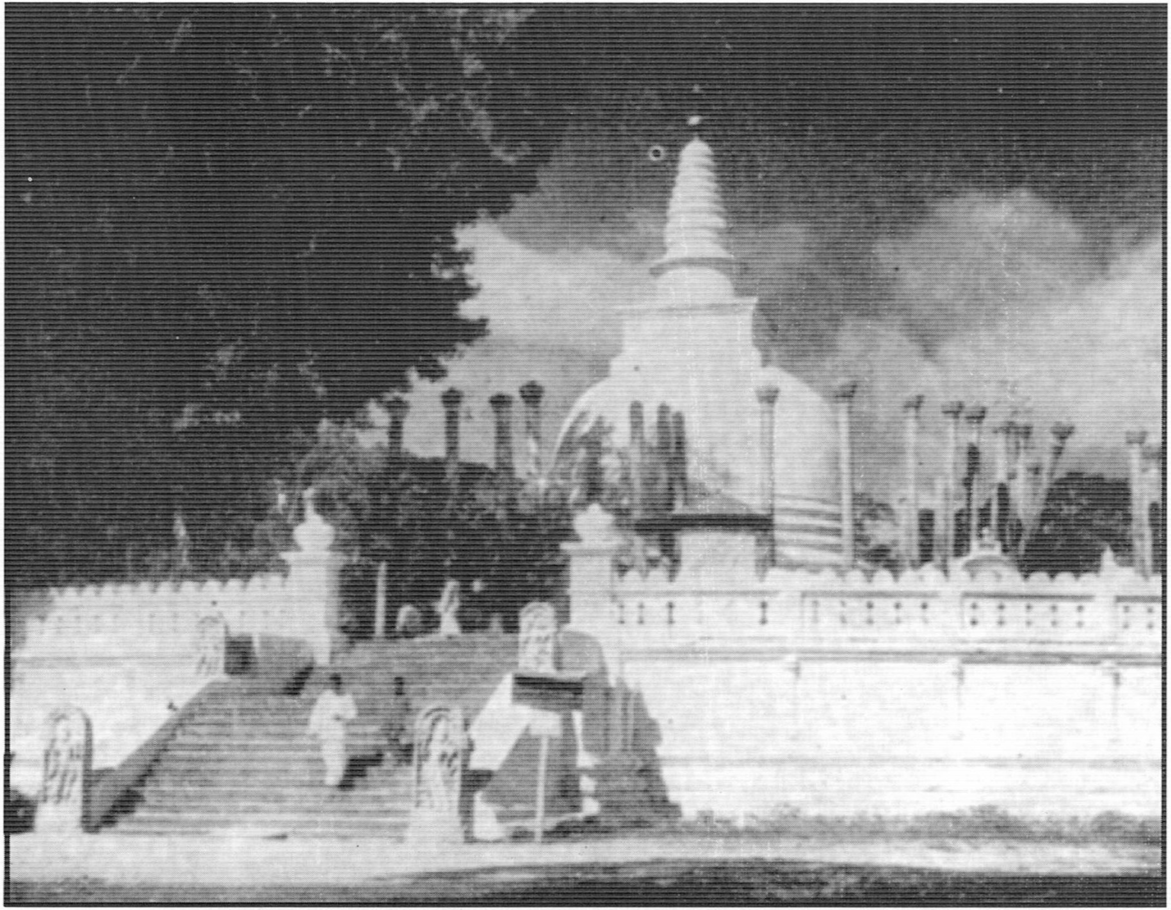
เมื่อครั้งพระเจ้าอโศกมหาราชผู้พระชนกยังครองเขตอวันตี ท้าวเธอเสด็จไปประพาสเมืองเวทิสคิรี ได้นางเทวีที่ปรากฏภายหลังว่า นางอสันธิมิตตา ธิดาเศรษฐีในเมืองนั้นเป็นชายา ภายหลังท้าวเธอเลื่อนไปครองเมืองอุชเชนี นางประสูติมหินทกุมารกับสังฆมิตตากุมารีที่เมืองนั้น ในเวลานั้น พระนางเสด็จอยู่ในเมืองเวทิสคิรี นิมนต์พระโอรสให้พักอยู่ ณ เวทิสคิรีวิหาร ซึ่งพระนางสร้างได้เดือนหนึ่ง ก็พอดีถึงเวลาที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะได้เสวยราชย์ในเกาะลังกา พระเถระเจ้าก็พาบริวารไปเกาะลังกา พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จไปพบที่มิสสกบรรพต ยอดปิลุกุฏแขวงอัมพัตถละ (?) ในเวลาเสด็จไปประพาสไล่เนื้อในป่า ได้ทรงสดับธรรมเทศนาของพระเถรเจ้า ทรงศรัทธาเลื่อมใส ดำรงพระองค์ในสรณาคมน์ ซ้ำทราบคุณสมบัติของพระเถรเจ้า ก็ยิ่งทรงปราโมทย์ขึ้นอีก ตรัสเผดียงพระเถรเจ้าให้เข้าพระนครในวันรุ่งขึ้น แล้วเสด็จกลับ ครั้นรุ่งเช้าพระเถรเจ้าพร้อมกับบริวาร เข้าไปสู่พระนครทางทิศบูรพา คราวนั้นเป็นครั้งแรกที่พระเถรเจ้าได้มาถึงเจดีย์ซึ่งสร้างขึ้นไว้ในที่พระเถรเจ้ายืนพัก

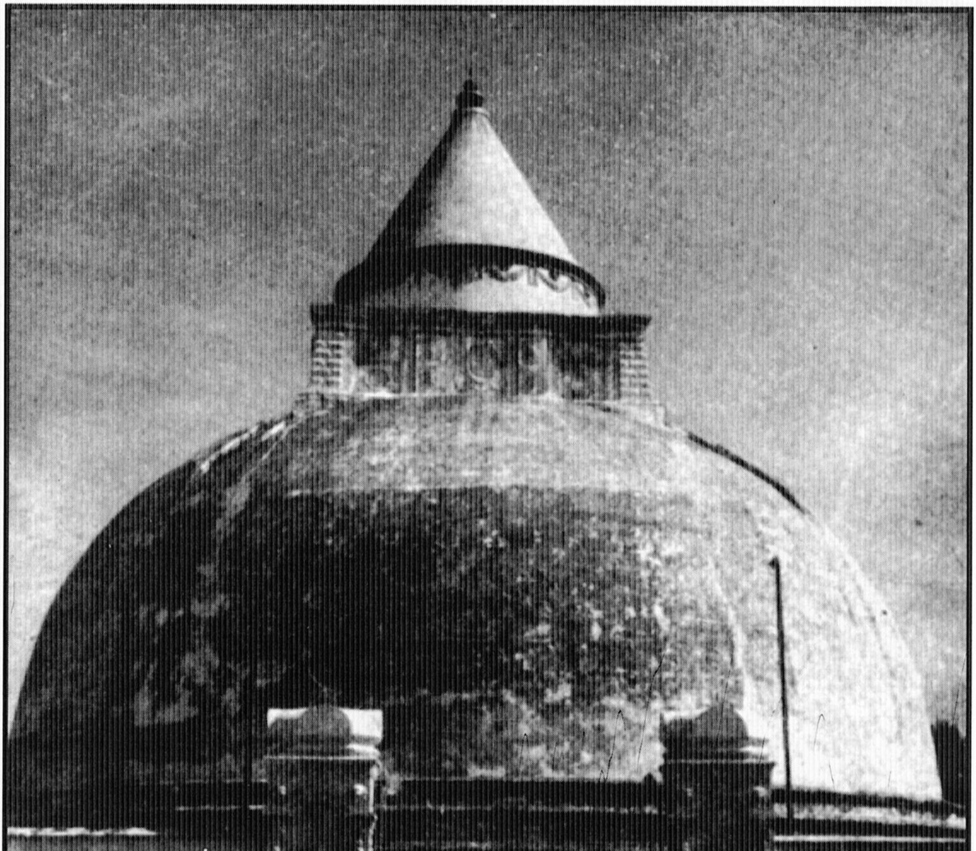
อัมพัตถลถูปะ, มิหินตเล สถานที่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะทรงพบพระมหินทเถระ (ภาพเขียนพุทธศตวรรษที่ ๒๒)

อัมพัตถลถูปะ ในปัจจุบัน

พระสถูปถูปาราม พระสถูปแห่งแรกในลังกา (ราวพุทธศตวรรษที่ ๓)

พระสถูปแห่งติสสมหาราม (ราวพุทธศตวรรษที่ ๓)

จึงได้นามว่าปฐมเจดีย์ พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จออกไปรับถึงนอกพระนคร พาพระเถรเข้าไปถึงพระราชฐาน ทรงอังคาสด้วยขัชชโภชนาหารอันประณีตด้วยพระหัตถ์เองแล้ว พระเถรเจ้าแสดงธรรมเทศนาแก่นางอนุฬาชายาแห่งเจ้ามหานาค พระอนุชาผู้เป็นอุปราชกับอันเตบุริกนารี นางเหล่านั้นได้บรรลุโสดาปัตติผล ในกาลนั้น ชาวเมืองแตกตื่นพากันมาดูพระเถรเจ้าเป็นอันมาก ท้าวเธอตรัสสั่งให้จัดโรงช้างที่นั่งเสร็จแล้ว โปรดให้นิมนต์พระเถรเจ้าออกไป ณ ที่นั้น พระเถรเจ้าแสดงธรรมเทศนาแก่ประชาชน ให้ได้ศรัทธาเลื่อมใส ถึงพระไตรสรณาคมน์และบรรลุโสดาปัตติผลตามอุปนิสัย เมื่อคนมามากขึ้นอีกที่นั้นคับแคบไม่พอกัน จึงโปรดให้นิมนต์พระเถรเจ้าออกไป ณ นันทนวันอุทยานอันอยู่ด้านทักษิณนอกพระนคร พระเถรเจ้าเทศนาสั่งสอนประชาชนชายหญิงในที่นั้นจนเวลาเย็นแล้วจะกลับไปสู่เขามิสสกบรรพต พระเจ้าลังกาทรงทราบจึงรีบเสด็จไปทันอาราธนาให้แรมอยู่ ณ นันทนวันอุทยานนั้น พระเถรเจ้าห้ามเสียว่า ใกล้พระนครนัก ไม่เป็นที่สมควร ท้าวเธอจึงทรงอาราธนาให้แรมอยู่ ณ มหาเมฆวันอันอยู่ด้านทิศปราจีนนอกพระนคร ไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก ทรงพาพระเถรเจ้าเสด็จไป ณ ที่นั้น จัดตำหนักหลวงให้พระเถรเจ้าเข้าพักแล้ว เสด็จกลับพระนคร และสถานที่ท้าวเธอนิมนต์พระเถรเจ้าให้กลับนั้น อยู่ใกล้แม่น้ำกทัมพา เจดีย์ที่สร้างขึ้นเป็นเครื่องหมาย ณ ที่นั้นได้นามว่า นิวัตตเจดีย์ รุ่งเช้า ท้าวเธอเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน ตรัสถามถึงผาสุวิหารแห่งพระเถรเจ้า ทรงทราบว่าอยู่เป็นสุขสบาย จึงทรงถวายพระราชอุทยานมหาเมฆวันนั้นแก่สงฆ์เพื่อเป็นที่อยู่ตั้งแต่นั้นมา พระเถรเจ้ากับบริวาร ถึงเวลาเช้าทำภัตกิจที่พระราชนิเวศน์ แล้วแสดงธรรมสั่งสอนมหาชนที่นันทนวัน แล้วกลับมาอยู่มหาเมฆวันตามเดิมทุกวันเพราะเหตุว่านันทนวันนั้นเป็นที่ประกาศศาสนาให้รุ่งเรืองจึงได้นามว่าโชติวัน

แต่นั้นมา เมื่อท้าวเธอถวายมหาเมฆวันแก่สงฆ์แล้ว ทรงเริ่มการสถาปนาพระอาราม ณ ที่นั้น

แต่แรกท้าวเธอให้รีบก่อปราสาทด้วยดินย่าง ปราสาทนั้นมีสีดำจึงได้นามว่า กาฬปราสาทบริเวณ ต่อมาท้าวเธอให้สร้างโลหปราสาท เรือนพระมหาโพธิ โรงแจกสลากลาภสงฆ์ โรงฉัน เสนาสนะ สระโบกขรณี ที่อยู่ในกลางคืน ที่อยู่ในกลางวัน ขึ้นโดยลำดับ เสนาสนะที่สร้างในที่แห่งสระโบกขรณีที่พระเถรเจ้าสรงน้ำแต่เดิมซึ่งถมขึ้น ได้นามว่าสุนหาตบริเวณ เสนาสนะที่สร้างในที่พระเถรเจ้าจงกรมเดิม ได้นามว่าทีฆจังกมนบริเวณ เสนาสนะที่สร้างในที่พระเถรเจ้าเข้าอรหัตตผลสมาบัติได้นามว่าผลัคคบริเวณ เสนาสนะที่สร้างในที่ซึ่งว่าเทวดาเข้าไปหาพระเถรเจ้าได้นามว่ามรุคณบริเวณ ปราสาทน้อยที่ทีฆสันทกเสนาบดีสร้างถวายพระเถรเจ้า ได้นามว่าทีฆสันทกเสนาบดีบริเวณ

อารามนี้ ได้นามตามท้าวเธอผู้สถาปนาว่าติสสาราม อีกนัยหนึ่งเรียกว่าติสสมหาวิหาร วันหนึ่ง ท้าวเธอตรัสถามพระเถรเจ้าว่า พระพุทธศาสนาเป็นอันได้ชื่อว่าประดิษฐานลงมั่นในเกาะลังกาหรือยัง พระเถรเจ้าถวายพระพรว่า ต่อได้ผูกพัทธสีมาให้เป็นที่ทำอุโบสถปวารณาและสังฆกรรมตามพุทธานุญาต พระพุทธศาสนาจึงจะเป็นอันได้ชื่อว่าตั้งลงมั่น ท้าวเธอได้ทรงฟังดังนั้น จึงอาราธนาพระเถรเจ้าให้ผูกพัทธสีมาทำราชธานีไว้ในภายในนิมิตต์ ท้าวเธอจะได้เสด็จอยู่ในเขตเป็นพุทธอาณาจักร พระเถรเจ้าทูลขอให้ทรงกำหนดแดนซึ่งจะเป็นสีมาเอง ท้าวเธอก็เสด็จไปกำหนดเอง ทำพระอารามและพระนครไว้ในภายในนิมิตต์ พระเถรเจ้าก็ประชุมสงฆ์ผูกพัทธสีมา ตามวินยานุญาตเสร็จ

พระเถรเจ้าอยู่ที่มหาเมฆวนาราม ๒๖ วัน พอเป็นเวลาจวนพรรษากาล ก็พาบริวารไปมิสสกบรรพต ซึ่งได้นามปรากฏในภายหลังว่าเจติยบรรพต

ด้วยเหตุเป็นที่ประดิษฐานพระสารีริกธาตุที่เชิญมาจากชมพูทวีป ด้วยประสงค์จะอยู่จำพรรษา ณ ที่นั่น พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงทราบว่าพระเถรเจ้าไปจากมหาเมฆวันติสสมหาวิหาร ทรงสำคัญพระหฤทัยว่าพระเถรเจ้าจะพากันกลับไปชมพูทวีป เสด็จรีบไปตามได้พบพระเถรเจ้าที่เจติยบรรพต ตรัสถามทรงทราบความประสงค์ของพระเถรเจ้าแล้ว ทรงเริ่มการสถาปนาพระอารามขึ้น ณ ที่นั่น ได้นามว่าเจติยบรรพตวิหารสืบมา ในวันที่ท้าวเธอเสด็จไปตามพระเถรเจ้าที่เจติยบรรพตนั้น อริฐมหาอำมาตย์กับญาติพี่น้อง ได้ฟังเทศนา เกิดศรัทธาเลื่อมใส ทูลลาบวชในสำนักพระเถรเจ้า ท้าวเธอก็ทรงอนุญาตตามศรัทธา ในเวลาปลงผมพอเสร็จ ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์

ครั้นออกพรรษาแล้ว พระเถรเจ้าถวายพระพรแก่ท้าวเธอว่า ท่านไม่ได้เห็นพระบรมศาสดานานมาแล้ว ท่านไม่มีที่พึ่ง ท่านไม่มีปูชนียวัตถุในที่นั้น ท้าวเธอทรงทราบความประสงค์ของพระเถรเจ้า ทรงรับอาสาจะสร้างพระสถูป ขอให้พระเถรเจ้าหาพระสารีริกธาตุถวาย พระเถรเจ้าใช้สุมนสามเณรโอรสนางสังฆมิตตาผู้ตามมาด้วย ให้ไปกรุงปาตลีบุตร ทูลขอพระสารีริกธาตุกับบาตรทรงของพระบรมศาสดา ต่อพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นพระชนก ได้มาแล้ว ถวายพระรากขวัญที่ว่าได้มาแต่พระอินทร์แด่พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ให้ทรงบรรจุไว้ในพระสถูปที่สร้างขึ้น ณ สถานอันชื่อว่ามเหชวัตถุ อยู่ในทิศทักษิณแห่งพระนคร ส่วนพระสารีริกธาตุที่เหลือนั้น ประดิษฐานไว้ ณ เจติยบรรพต ครั้นท้าวเธอทรงสร้างพระสถูปแล้ว ทรงสร้างอารามขึ้นในที่นั้นด้วย จึงได้ชื่อว่าถูปารามสืบมา

อนึ่ง เมื่อวันถวายมหาเมฆวัน นางอนุฬาเทวีกับหญิงบริวาร ไปฟังธรรมที่สำนักพระเถรเจ้า ได้บรรลุอนาคามิผล จึงทูลลาพระเจ้า

เทวานัมปิยติสสะว่าจะบวช ท้าวเธอก็เต็มพระหฤทัย ทรงอาราธนาพระเถรเจ้าให้บวชนางกับทั้งบริวาร พระเถรเจ้าถวายพระพรว่า แต่ลำพังภิกษุสงฆ์ จะบวชหญิงไม่ได้ นางสังฆมิตตาเถรีผู้เป็นกนิษฐาของพระเถรเจ้า อยู่ ณ เมืองปาตลีบุตร นางเป็นพหูสูต สามารถจะบวชให้ได้ ขอท้าวเธอจงส่งราชทูตไปทูลขอนางสังฆมิตตาต่อพระเจ้าอโศกมหาราชผู้เป็นพระชนก เมื่อนางจะมาจงเชิญกิ่งแห่งพระมหาโพธิ์เดิมข้างทิศทักษิณมาด้วย พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ ท้าวเธอเห็นชอบ จึงทรงแต่งอริฐฐมหาอำมาตย์ราชภาคิไนย (ครั้งยังไม่ได้บวช) เป็นราชทูตไปเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช ในระหว่างทูตยังไม่กลับมา นางอนุฬาเทวีกับบริวาร สมาทานทศศีลนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ประพฤติพรตรอคอยนางสังฆมิตตาอยู่ที่อาวาสสำหรับภิกษุณีที่ท้าวเธอสร้างเตรียมไว้ในเอกเทศอันหนึ่งแห่งพระนคร อาวาสนั้น จึงได้ชื่อว่า อุบาสิกาวิหารมาก่อนฉะนี้ ฝ่ายราชทูตไปถึงกรุงปาตลีบุตรก็เข้าเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช ถวายพระราชสาส์นของพระเจ้าลังกา ท้าวเธอทรงอาลัยในพระเถรีเป็นกำลัง มิเต็มพระหฤทัยจะประทานให้ไป แต่นางเห็นประโยชน์เป็นใหญ่พอใจจะไปเอง ก็ต้องทรงอนุมัติ ท้าวเธอตรัสปรึกษาภิกษุสงฆ์ ด้วยเรื่องพระเจ้าลังกาทรงขอกิ่งพระมหาโพธิ์ ภิกษุสงฆ์เห็นควรจะจัดส่งไป ท้าวเธอเสด็จไปเชิญกิ่งพระมหาโพธิ์ข้างทิศทักษิณมาแต่ต้นเดิม ทำสักการบูชาเสร็จแล้ว ให้เชิญลงเรือพร้อมกับนางสังฆมิตตาและภิกษุณีสงฆ์ ท้าวเธอเสด็จไปส่งถึงท่าตามลิตติ พอเรือออกแล่นไปพ้นทัศนวิสัยแล้ว เสด็จกลับคืนพระนคร พอเรือถึงท่าชัมพุโกละแล้ว พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จไปรับ ตรัสสั่งให้เชิญพระมหาโพธิ์ขึ้นบก ทรงทำสักการบูชาที่ท่าเสร็จแล้ว โปรดให้เชิญขึ้นไปพระนคร พักร้อนพักแรมมาโดยลำดับ ถึงแล้วเชิญเข้ากรุงอนุราธโดยอุตตรทวาร ออกโดยทักษิณทวารให้ผ่านพระนครไปเพื่อเป็นอุดมมหามงคลแล้วปลูกไว้ที่มหาเมฆ-

วันติสสมหาวิหาร ในสถานซึ่งว่าเป็นที่ปลูกกิ่งพระมหาโพธิ์ข้างทิศทักษิณของพระพุทธเจ้าในปางหลังถึงสามพระองค์มาแล้ว ส่วนผลที่ติดกิ่งมาแต่เดิมนั้น โปรดให้เพาะเป็นต้นแล้ว ปลูกไว้ ณ สถานที่เชิญพระมหาโพธิ์ขึ้นพักในกาลที่เชิญมา เพื่อเป็นเครื่องหมาย และให้ปลูกไว้ในอารามวิหารทั้งหลายเป็นพืชพันธุ์สืบมา ส่วนนางสังฆมิตตากับภิกษุณีสงฆ์ ก็ทรงอาราธนาให้อยู่ที่อุบาสิกาวิหาร ท้าวเธอให้สร้างวิหารในที่นั้น ๑๒ หลัง มีหลังใหญ่ ๓ หลัง ในหลังที่หนึ่ง เก็บเสากระโดงเรือที่เชิญพระมหาโพธิ์มานั้นไว้ ในหลังหนึ่งเก็บเพลาเรือนั้นไว้ ในหลังหนึ่งเก็บหางเสือเรือนั้นไว้ ฝ่ายนางอนุฬาเทวีกับหญิงบริวาร บวชในสำนักสังฆมิตตาเถรีแล้ว ต่อมาก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล

วันหนึ่ง นางสังฆมิตตาเถรี ไปพักกลางวันอยู่ที่เรือนพระสถูปซึ่งสร้างขึ้นในที่เลี้ยงช้างพระที่นั่ง พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะเสด็จไปหาที่ อุบาสิกาวิหารไม่พบ ทรงทราบว่าพระเถรีไปอยู่ ณ ที่นั้น เสด็จตามไปหา ทรงทราบอัธยาศัยของพระเถรีว่ายินดีจะอยู่ ณ ที่นั้น จึงทรงสร้างอาวาสแห่งพระภิกษุณีในที่นั้นอีกตำบลหนึ่ง ได้ชื่อว่าหัตถาฬกวิหารสืบมา

ในปีที่ ๑๘ แห่งรัชกาลของพระเจ้าอโศกมหาราช พระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงได้กิ่งพระมหาโพธิ์มาแต่ชมพูทวีป ปลูกไว้ที่มหาเมฆวันติสสมหาวิหาร แต่นั้นมาอีก ๑๒ ปี พระนางอสันธิมิตตา มเหสีของพระเจ้าอโศกมหาราชทิวงคต แต่นั้นมาอีก ๔ ปี ท้าวเธอทรงตั้งนางติสสารักขาเป็นพระมเหสีได้ ๓ ปี นางเป็นหญิงพาลสันดานหยาบ เมาในกามราคะกล้า นางริษยาว่าท้าวเธอโปรดต้นพระมหาโพธิ์มากกว่านาง คิดจะล้างผลาญต้นพระมหาโพธิ์นั้นเสีย นางจึงให้เอาเงี่ยงกระเบนแช่ยาพิษฝังเข้าไปในลำต้น พระมหาโพธิ์ต้องรสยาพิษ ทนกำลังไม่ได้ก็ตาย ต่อนั้นมาอีก ๔ ปี พระเจ้าอโศกมหาราชก็ทิวงคต ท้าวเธออยู่ในราชสมบัติ

๓๗ ปี (ตามนัยนี้ ควรจะเป็น ๔๑ ปี ถ้าตั้งมเหสีใหม่ ในปีที่มเหสีเก่าทิวงคตจึงจะลง ๓๗ ปีพอดี)

แผ่นดินพระเจ้าอุตติยราช

ฝ่ายพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นเอนกประการ ทรงสร้างพระสถูปและสังฆารามวิหารมีชื่อที่กล่าวแล้ว และพระสถูปสังฆารามวิหารอื่นอีกเป็นอันมาก ทั่วราชอาณาเขต พระเถรเจ้าถวายพระสารีริกธาตุซึ่งเชิญมาแต่ชมพูทวีปประดิษฐานไว้ ณ เจติยบรรพตแบ่งไปบรรจุไว้ทั่วกัน ส่วนบาตรทรงของพระบรมศาสดานั้น ท้าวเธอตั้งไว้เป็นที่สักการบูชาในพระราชนิเวศน์ ท้าวเธอเสด็จอยู่ในราชสมบัติ ๔๐ ปีทิวงคต ท้าวเธอไม่มีโอรสจะสืบพระวงศ์ เจ้าอุตติยะพระอนุชาดำรงราชย์ต่อมา

ฝ่ายพระมหินทเถรเจ้า ประดิษฐานพระพุทธศาสนาลงในเกาะลังกาเสร็จแล้ว อาศัยชราภาพก็ดับขันธปรินิพพานที่เจติยบรรพต ในปีที่ ๘ แห่งราชสมบัติของพระเจ้าอุตติยราช นับกาลแต่พระเถรเจ้าบวชมาได้ ๖๐ พรรษา ชนมายุ ๘๐ ปีถ้วน พระเจ้าอุตติยราชทรงทราบว่าพระเถรเจ้าปรินิพพานแล้ว เสด็จไปเจติยบรรพต โปรดให้เชิญเถรสรีระลงในรางทองเต็มด้วยน้ำมันหอมแล้วยกขึ้นบนกูฏาคาร เชิญมามหาวิหารทำสักการบูชาถ้วนเจ็ดวันแล้ว เชิญไปขึ้นจิตกาธารทำฌาปนกิจที่เถรพัทธมาลกในปาจีนทิศภาคเสร็จแล้ว ให้สร้างพระเจดีย์ขึ้นในที่นั้น บรรจุสารีริกธาตุไว้ส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเชิญไปบรรจุไว้ที่เจติยบรรพตและวิหารทั้งปวง และประเทศที่พระเถรเจ้านิพพานนั้น ได้ชื่อว่าอิสิภูมังคลสถานสืบมา

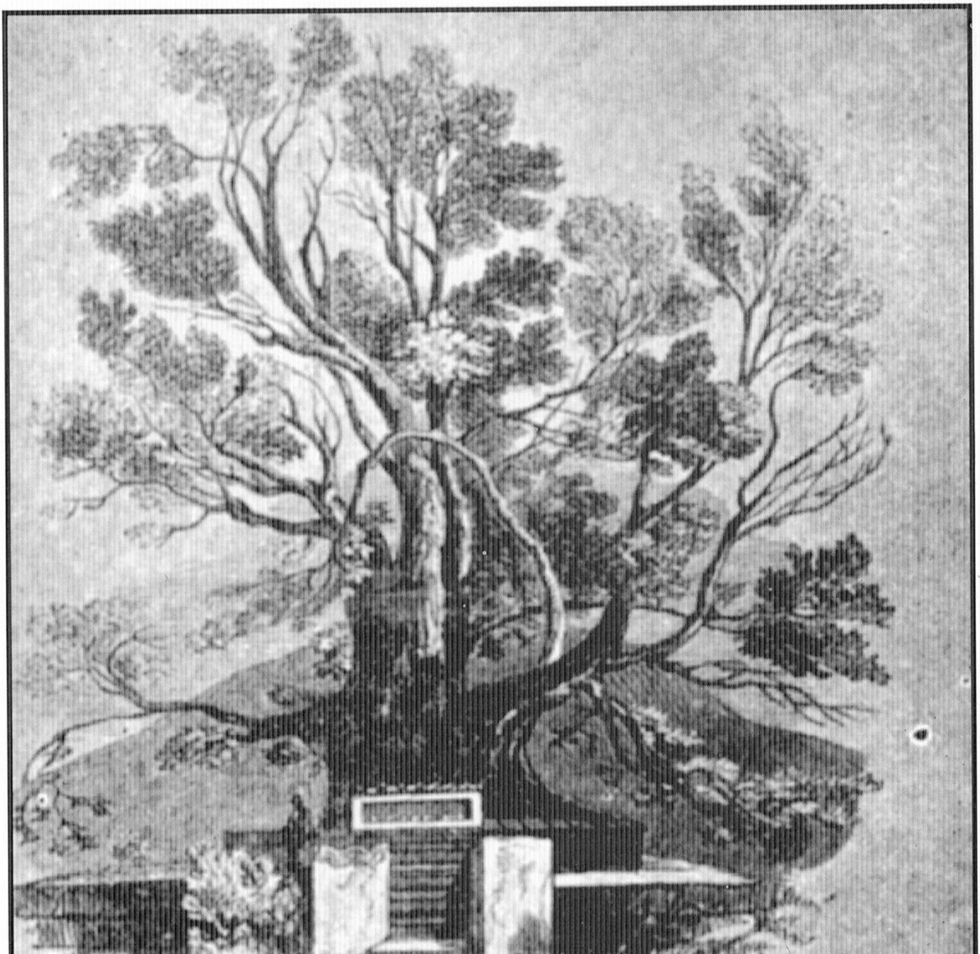
รุ่งขึ้นอีกปีหนึ่ง นางสังฆมิตตาเถรีก็ปรินิพพาน พระเจ้าอุตติยราช

ทรงทำสรีรณาปนกิจในทิศบูรพาแห่งถูปาราม เหมือนเมื่อครั้งพระมหินทเถรเจ้านิพพานแล้ว โปรดให้ก่อพระเจดีย์บรรจุสารีริกธาตุไว้ ณ ที่นั้นนับแต่กาลที่นางบวชมาได้ ๕๙ พรรษา ชนมายุได้ ๗๗ ปี

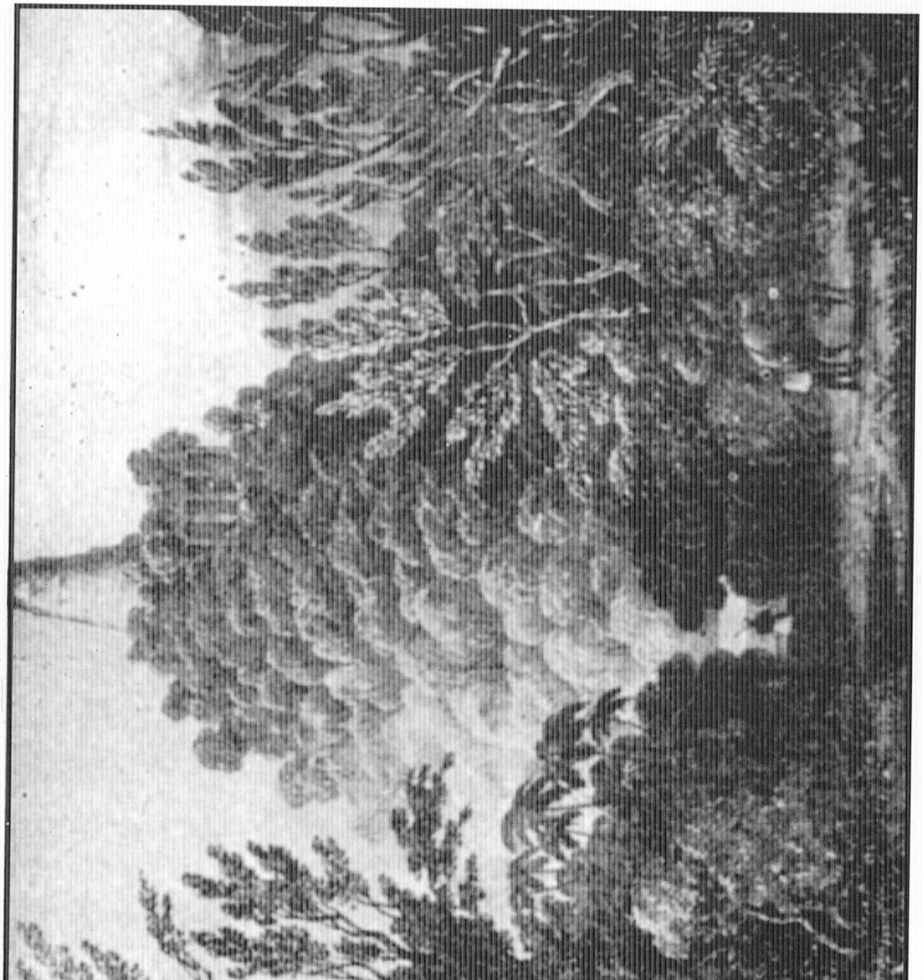
ปริจเฉทที่ ๒๑

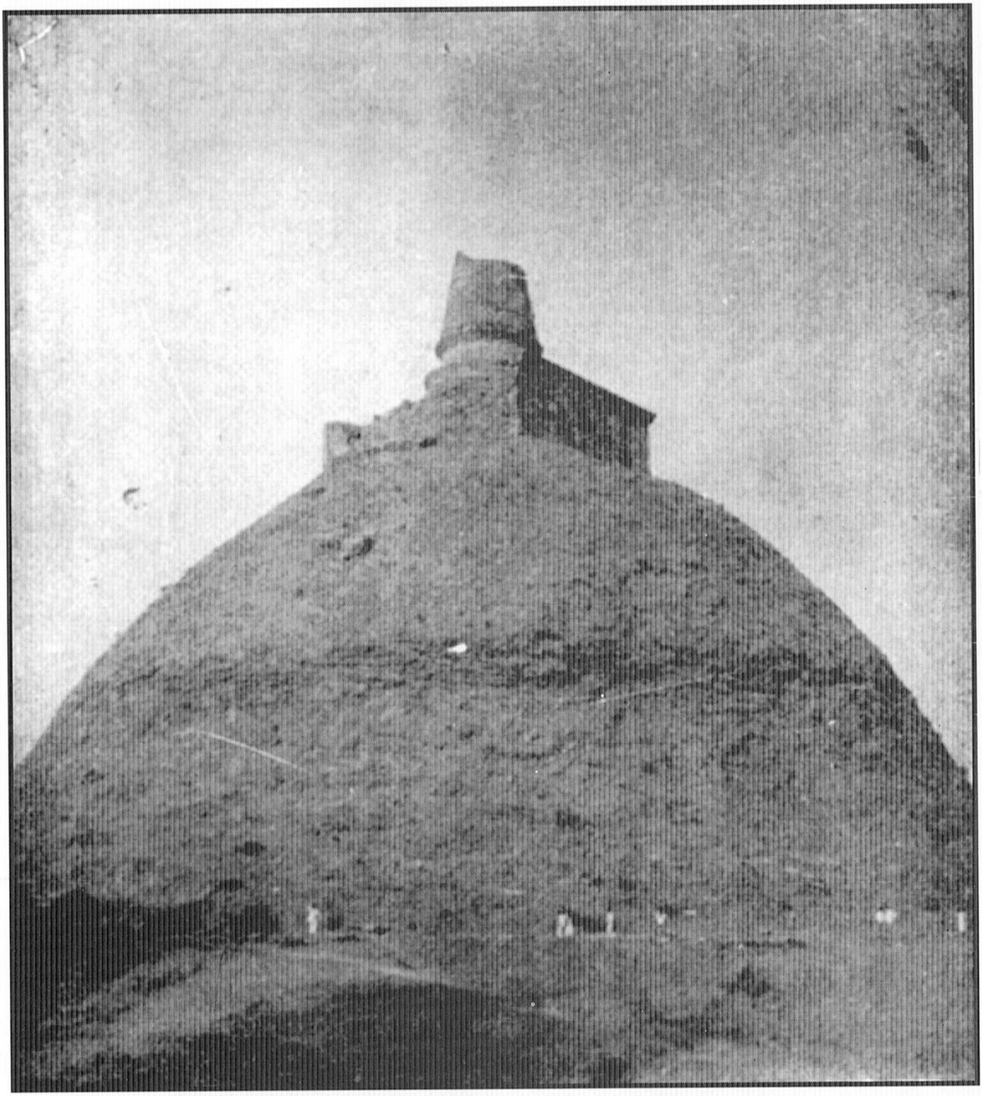
แผ่นดินราชา ๖ องค์

พระเจ้าอุตติยราชอยู่ในราชสมบัติได้ ๑๐ ปี ทิวงคต เจ้ามหาสิวะพระอนุชาครองราชย์ต่อมาอีก ๑๐ ปี ท้าวเธอทรงเลื่อมใสพระภัททสาเถระ สถาปนานครังคนวิหารในทิศบูรพาแห่งพระนคร ครั้นทิวงคตเจ้าสุรติสสะพระอนุชาครองราชย์ต่อมา ท้าวเธอขอเอาพระหฤทัยใส่ในการพระราชกุศล ทรงสถาปนาพระวิหารเป็นหลายตำบล จำเดิมแต่ยังมิได้ราชสมบัติมาเป็นต้นว่านครังคนวิหารในทิศทักษิณแห่งพระนคร หัตถิขันธวิหารและโคณณคิริวิหาร ในทิศบูรพา ปาจีนบรรพตวิหารที่เขาวังคุตตรบรรพต โกลัมพหาฬกวิหาร ใกล้รเหรกบรรพต (?) ลังกาวิหารที่เชิงเขา อริฏฐะคิริเนลปนากัณฑนครวิหารในทิศอุดร ทำฝั่งแห่งแม่น้ำคงคาที่เกาะลังกาทั้งสองฟากให้เต็มไปด้วยอารามวิหาร จำเนียรกาลที่ท้าวเธอบำเพ็ญพระราชกุศลสถาปนาถาวรวัตถุตั้งแต่แรกมาถึง ๖๐ ปี จึงสำเร็จบริบูรณ์ ในปีที่สิบแห่งราชสมบัติ ทมิฬสองคนพี่น้อง คือ เสนะ ๑ คุตตะ ๑ ยกกองทัพมา จับพระเจ้าสุรติสสะออกจากราชสมบัติแล้ว ครองราชย์ด้วยกันทั้งสองคนอยู่ได้ ๒๐ ปี เจ้าอเสละราชบุตรที่เก้าของพระเจ้ามุฏสิวราช จับเจ้าแผ่นดินทมิฬสองคนพี่น้องให้ออกนอกอำนาจแล้ว เสวยราชย์อยู่ได้ ๑๐ ปี มีทมิฬอีกคนหนึ่งชื่อเอฬาระ ยกมาแต่แคว้นโจรัฐชิงเอาราชสมบัติได้แล้ว ตั้งตัวเป็นเจ้าแผ่นดิน ต่อมาเจ้าแผ่นดินทมิฬองค์นี้ประพฤติเที่ยงธรรมไม่ลำเอียงคนโปรดและไม่โปรด เอาพระหฤทัยใส่ในสุขทุกข์ของอาณาประชาราษฎรเป็นนิตย์ ท้าวเธอแขวนระฆังไว้ข้างที่บรรทมเบื้องพระเศียรล่ามสายออกไปภายนอก ใครมีทุกข์ร้อนประการไร ให้มาชัก

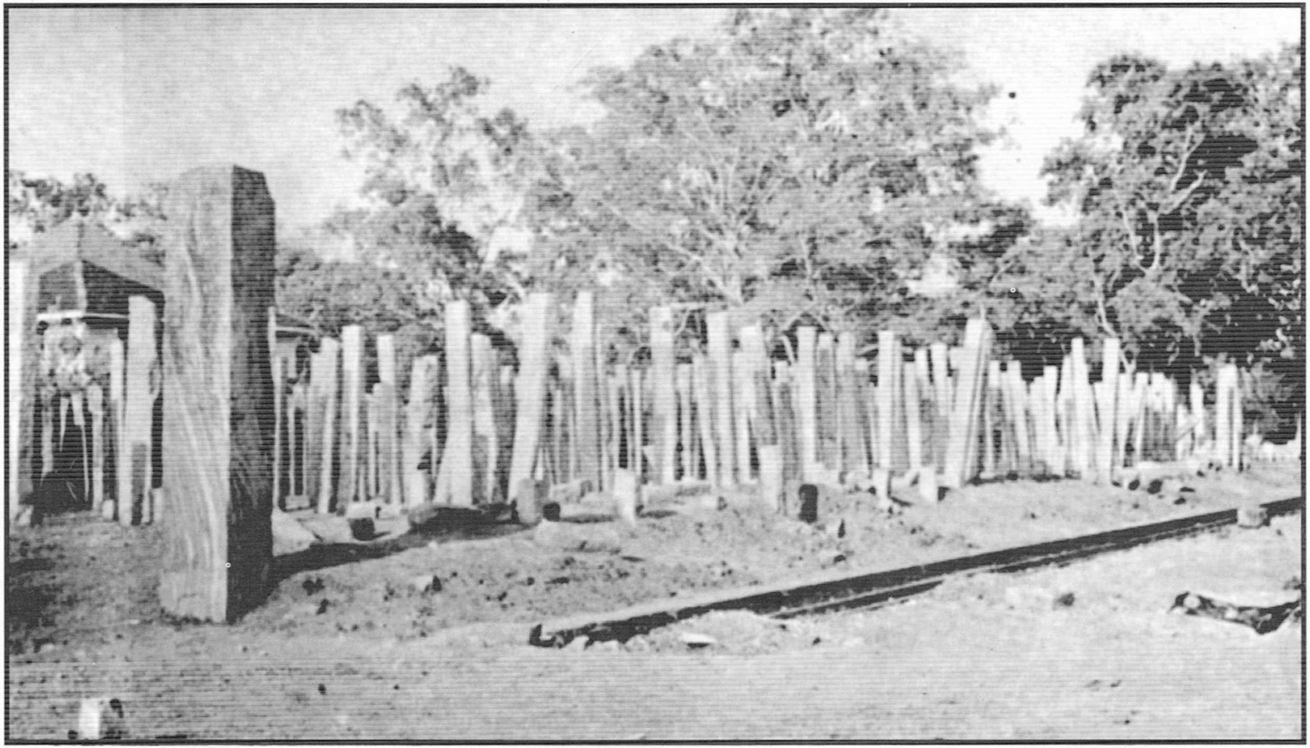

พระศรีมหาโพธิ เมืองอนุราธปุระ ภาพเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๓๙๘

สภาพของพระสถูปเชตวัน ในปัจจุบัน

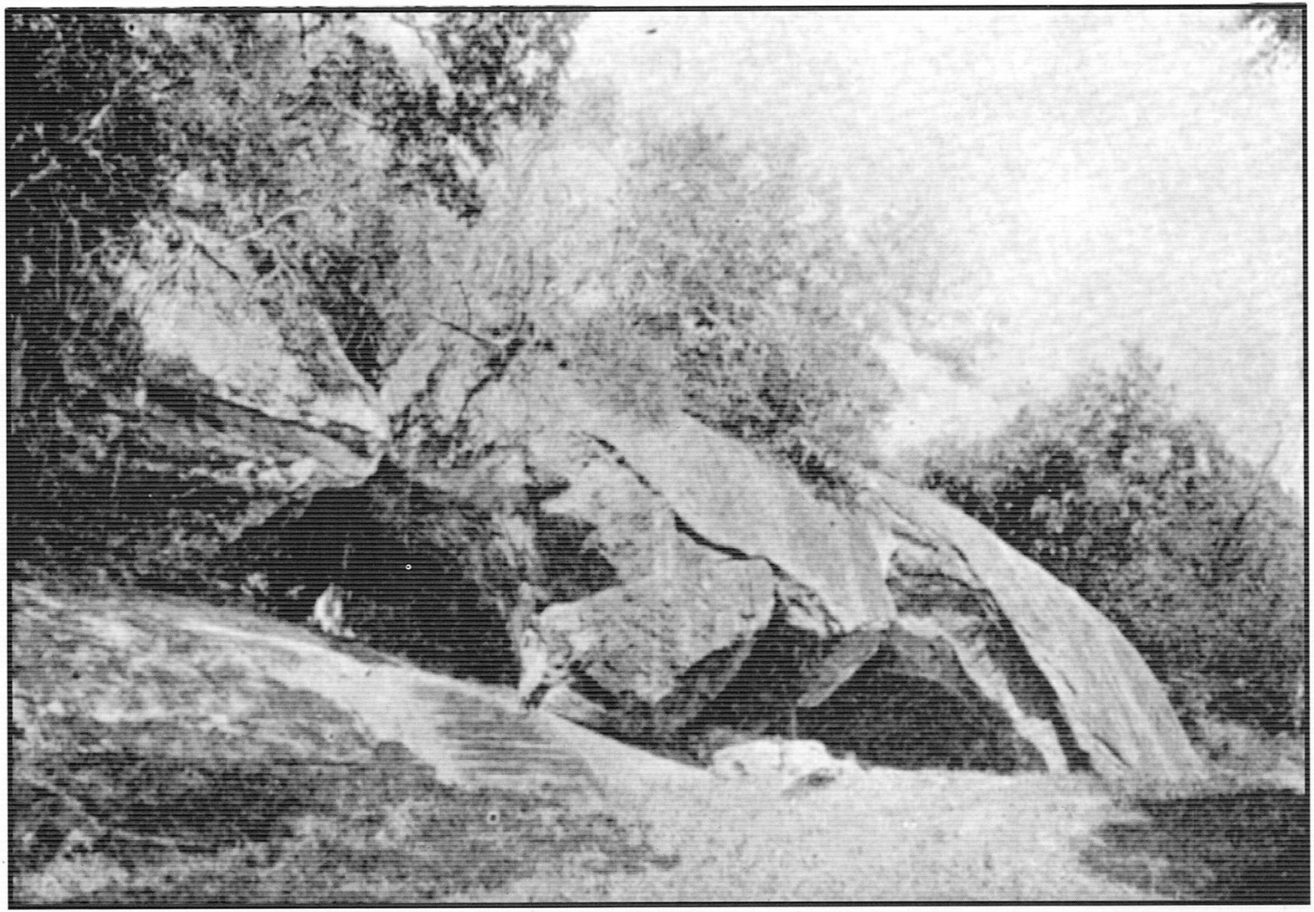
ทรากโลหปราสาท เมืองอนุราธปุระ

ภาพเขียน พระพุทธโฆษาจารย์มอบคัมภีร์วิสุทธิมัคค์ แด่คณะสงฆ์แห่งมหาวิหาร เมืองอนุราธปุระ

วัดพระเขี้ยวแก้ว หรือพระทันตธาตุ เมืองแคนดี้

ถ้ำเวสสคิริยะ เมืองอนุราธปุระ ที่พำนักของพระภิกษุในลังกายุคแรก ๆ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องเวสสันดรชาดก ของลังกา

สายให้ระฆังดังขึ้น ท้าวเธอเสด็จออกวินิจฉัยให้ในทันที (แต่มีสันดานค่อนจะดุร้ายรุนแรงเกินกว่าเหตุ) ครั้งหนึ่ง โอรสของท้าวเธอไปติสสวาปีขับรถทับลูกโคอันนอนขวางทางตายโดยไม่แกล้ง ท้าวเธอให้เอารถนั้นขับทับให้เศียรขาด สำเร็จโทษให้ตกไปตามกัน ครั้งหนึ่ง งูอันอยู่ในโพรงต้นตาลกินลูกนก ท้าวเธอให้จับงูนั้นผ่าท้องเสีย ท้าวเธอถึงเป็นทมิฬไม่ทราบคุณพระรัตนตรัย ก็ตั้งพระหฤทัยจะรักษาราชประเพณี วันหนึ่งเสด็จไปเจติยบรรพต ทรงปวารณาภิกษุสงฆ์ด้วยจตุปัจจัย ขณะเสด็จกลับ รถที่นั่งกระทบพระสถูปศิลาพังลง ๑๕ แผ่น พวกอำมาตย์ทูลร้องว่าท้าวเธอทำพระสถูปที่นับถือของตนพัง ท้าวเธอได้ฟังดังนั้น แม้ถึงทำด้วยไม่แกล้ง ก็เสด็จลงมาจากรถที่นั่ง บรรทมลงในหนทาง ตรัสสั่งให้พวกอำมาตย์เหล่านั้น ตัดเศียรของท้าวเธอด้วยล้อรถที่นั่งนั้น พวกอำมาตย์ทูลว่า พระศาสดาของตนไม่ประสงค์จะเบียดเบียนผู้อื่น เป็นแต่ขอให้ท้าวเธอปฏิสังขรณ์ให้เป็นปกติตามเดิมแล้วขอขมาโทษเสีย ท้าวเธอทรงสละราชทรัพย์หมื่นห้าพันกษาปณ์มอบให้ เพื่อปฏิสังขรณ์พระเจดีย์เท่าจำนวนแผ่นศิลาที่ทำแตกแผ่นละพัน อีกครั้งหนึ่ง หญิงแก่ผู้หนึ่ง ตากข้าวเปลือกในกลางแจ้ง ฝนตกลงมาเปียกข้าวเปลือกของหญิงนั้น หญิงนั้นไปทูลร้องท้าวเธอไต่สวนว่าฝนตกผิดเวลา ทรงวินิจฉัยว่า ถ้าเจ้าแผ่นดินประพฤติเป็นธรรม ฝนย่อมจะตกต้องตามฤดูกาล จึงปรับท้าวเธอเองให้สมาทานอุโบสถตามวิธีภายนอกพระพุทธศาสนา พระเจ้าเอฬาระครองราชสมบัติได้ ๔๔ ปี เจ้าทุฏฐคามนีจับสำเร็จโทษเสีย ขึ้นเสวยราชย์เป็นพระเจ้าแผ่นดินต่อมา

(ปริจเฉทที่ ๒๒-๒๕ ไม่พบต้นฉบับ)

ปริจเฉทที่ ๒๖ ถึงที่ ๓๒

แผ่นดินพระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราช

(ยกความในปริจเฉทที่ ๒๕ มาไว้บ้าง)

ศึกทมิฬ

เมื่อครั้งพระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราช เสด็จกรีฑาพลมาปราบพวกทมิฬ ตีเมืองวิชิตนครแตกแล้ว ภัลลุกทมิฬได้ทราบข่าวศึกแต่ลุงของตนผู้เป็นแม่ทัพของพระเจ้าเอฬารราช ก็ยกกองทัพมาช่วย แต่หาทันไม่ พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราชตีเมืองอนุราธได้เสียก่อน ต่อทำการถวายพระเพลิงพระศพพระเจ้าเอฬารราชได้เจ็ดวัน ภัลลุกทมิฬจึงยกมาถึงมหาติตถคาม พอทราบความว่าพระเจ้าเอฬารราชปราชัยเสียพระชนม์แล้ว จะยกกลับไปก็มีความละอาย ตั้งใจหมายจะทำสงครามสักพักหนึ่ง จึงยกมาแต่มหาติตถคาม เข้าแดนเมืองอนุราธ ให้ตั้งค่ายที่บ้านโกลัมพหากละ พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราชได้ทรงทราบว่าภัลลุกทมิฬยกมา ก็เสด็จพยุหโยธาทัพออกไปรับ กองทัพทั้งสองฝ่ายได้สู้รบกันเป็นสามารถ กองทัพหลวงทำถอยหนีล่อให้กองทัพทมิฬไล่ถลำเข้าไป ภัลลุกทมิฬไม่รู้ที ไล่ตามไปท้าทายถึงหน้าช้างที่นั่ง ผุสสเทวะนายทหารเอกได้ที ยิงเกาฑัณฑ์ต้องภัลลุกทมิฬตายในที่รบ กองทัพพวกทมิฬก็แตกพ่ายไป พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราชมีชัยชำนะแล้ว เสด็จเข้าพระนครพระราชทานฐานันดรและปูนบำเหน็จแก่นายทหารและพลทหาร ผู้มีความชอบตามคุณานุรูป แต่นายทหารผู้หนึ่ง ชื่อเถระปุตตาภยะ หารับพระราชทานบำเหน็จไม่ ท้าวเธอตรัสถามเหตุที่ไม่รับ นายทหารผู้นั้นกราบทูลว่า ตัวปรารถนาจะทำสงครามอีก ท้าวเธอไม่เข้าพระหฤทัยตรัสถามว่า ทำสงครามด้วยกันมา

จนตั้งตัวเป็นเอกราชได้แล้ว จะทำสงครามอะไรอีก นายทหารผู้นั้นทูลว่าตนปรารถนามาจะทำสงครามด้วยข้าศึกคือกิเลสซึ่งชำนะได้ด้วยยากเป็นอย่างยิ่ง ท้าวเธอตรัสอ้อนวอนห้ามไว้เป็นหลายครั้ง เห็นไม่ฟังก็ทรงอนุญาตตามปรารถนา เถระปุตตาภยะก็ทูลลาบวช บำเพ็ญเพียรในสมณธรรม ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ เป็นคณาจารย์ปกครองสมณบริษัทหมู่หนึ่ง

วันหนึ่ง พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราช ทรงคำนึงถึงเมื่อครั้งทำสงครามว่า พระองค์ได้ฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก ก็เกิดวิปปฏิสารไม่สำราญพระหฤทัย พระอรหันต์เจ้าในปิยังคุทวีปทราบพระปริวิตก จึงแต่งพระอรหันต์เจ้า ๘ รูป ให้ไประงับพระปริวิตกนั้นเสีย พระอรหันต์เจ้า ๘ รูปนั้นไปถึงแล้วถวายพระพรว่า กรรมนั้นหาทำอันตรายแก่สวรรค์และนิพพานได้ไม่ การตั้งพระหฤทัยจะทำให้ศาสนารุ่งเรือง เป็นการสำคัญกว่า คนเหล่านั้นก็ล้วนเป็นมิจฉาทิฏฐิสิ้น จะสู้คนผู้ตั้งอยู่ในสรณคมน์และเบญจศีลแต่ผู้เดียวก็ไม่ได้ ขอท้าวเธอจงระงับวิปปฏิสารในพระหฤทัยนั้นเสียเถิด ตั้งแต่นั้นมาท้าวเธอก็สิ้นพระปริวิตก (เรื่องนี้เข้ารอยครูเสดเทศนาของท่านโป๊ป)

สร้างมริจวัฏฏิวิหาร

อนึ่ง เป็นประเพณีในราชตระกูลของท้าวเธอตั้งแต่ครั้งพระชนกชนนีว่าเมื่อจะเสวยอาหาร ต้องแบ่งภาคถวายสงฆ์ก่อนจึงเสวย ท้าวเธอทรงคำนึงว่า ท้าวเธอได้ล่วงปฏิญญานั้นบ้างหรือหาไม่ ทรงระลึกได้ว่าครั้งหนึ่งเวลาเสวยอาหารเช้า ท้าวเธอเสวยพริกสด เผลอพระสติ หาได้แบ่งภาคถวายสงฆ์ไม่ ท้าวเธอตั้งพระหฤทัยจะปรับโทษพระองค์เองเพราะเหตุนั้น วันหนึ่ง พอทำการราชพิธีฉัตรมงคลปราบดาภิเษกแล้วได้เจ็ดวัน ท้าวเธอเสด็จโดยขบวนใหญ่ไปสรงสนานที่ติสสวาปี ตามประเพณีเจ้าแผ่นดินผู้ได้ราชาภิเษกใหม่ ชาวพนักงานเชิญพระแสงหอกที่ท้าวเธอทรงบรรจุ

พระบรมสารีริกธาตุไว้ข้างในกับเครื่องราชูปโภคตั้งไว้ ณ ที่อันสมควร ครั้นสรงสนานเสร็จแล้ว ถึงเวลาเย็นจะเสด็จกลับ รับสั่งให้เฝ้าพระแสงหอกนั้นไว้ ครั้นเสด็จเข้าพระนครแล้ว โปรดให้ก่อพระสถูปสรวมพระแสงหอกขึ้นไว้ ณ ที่นั้น และสร้างวิหารล้อมพระสถูปอีกชั้นหนึ่ง ครั้นการนวกรรมเสร็จแล้ว มีมหกรรมการฉลอง ท้าวเธอตรัสสั่งให้เผดียงพระสงฆ์ทั้งสองฝ่ายมาประชุมพร้อมกันแล้ว ทรงประกาศราชประสงค์ที่ให้ทรงสร้างพระสถูปและพระวิหารนี้ขึ้น เพื่อเป็นการปรับโทษแก่ท้าวเธอผู้เสวยพริกสดไม่ได้แบ่งภาคถวายสงฆ์แล้ว ทรงหลั่งน้ำทักษิโณทก มอบพระสถูปพระวิหารถวายแก่สงฆ์ เหตุฉะนี้ พระวิหารนั้นจึงมีชื่อมริจวัฏฏิ-วิหาร เป็นเนมิตตกนาม ในบริเวณพระวิหารนั้น ท้าวเธอให้สร้างพระมณฑปใหญ่วิจิตรงดงามยิ่งนัก ในอภยวาปี ท้าวเธอก็ให้สร้างพระมณฑปขึ้น แล้วประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลองไว้เป็นที่นมัสการ ในการฉลองถาวรวัตถุที่สร้างขึ้นใหม่นั้น ท้าวเธอทรงถวายบิณฑบาตทานและสมณบริขารเป็นอันมากแก่พระสงฆ์ทุกครั้ง ท้าวเธอเป็นคนกล้าทั้งในยุทธสงครามทั้งในการพระราชกุศล บริจาคพระราชทรัพย์เหลือที่จะนับคณนา บำรุงพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองถาวร ฉะนี้

สร้างโลหปราสาท

ต่อนั้นมา ท้าวเธอทรงพระศรัทธาสร้างโลหปราสาท ตามพระราชประสงค์ของพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะผู้เป็นมหาปัยยกาขึ้นที่มหา-เมฆวนารามติสสมหาวิหาร ทำตามแบบวิมานในชั้นดาวดึงส์ ซึ่งว่าพระอรหันต์เจ้าถ่ายอย่างมาถวาย รูปปราสาทนั้นสี่เหลี่ยม ด้านละเส้นห้าวา (ร้อยศอก) สูงก็เท่ากัน เป็นจตุรมุข มีชั้นทักษิณเก้าชั้น บนชั้นหนึ่ง ๆ มีกุฎาคารชั้นละร้อยหลัง มีห้องหมดด้วยกันพันหนึ่ง มีมณฑปอยู่ท่ามกลาง (ชั้นบน) มีกำแพงล้อมเป็นบริวาร มีซุ้มประตูสี่ด้าน ปราสาทนั้นมุงด้วย

ทองแดง จึงได้นามว่าโลหปราสาท (ลาดเลาคล้ายพุทธเจดียสถานซึ่งเรียกว่าโบโรโบโดที่เกาะชวา) เมื่อปราสาทแล้วเสร็จ ท้าวเธอทรงทำมหกรรมฉลองปราสาทถ้วนเจ็ดวัน บำเพ็ญพระราชกุศลทานบริจาค เหมือนเมื่อครั้งฉลองมริจวัฏฏิวิหาร ประดิษฐานปราสาทนั้นไว้ให้เป็นที่บริโภคแห่งสงฆ์อันจะมาแต่จตุรทิศ

สร้างสุวรรณมาลีเจดีย์

เดิมเมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะ ท้าวเธอพอพระหฤทัยจะสร้างพระมหาสถูป ณ สถานที่ว่าพระพุทธเจ้าในภัทรกัลปนี้ได้เสด็จประทับถึงสี่พระองค์ที่มหาเมฆวนารามติสสมหาวิหาร พระมหามหินทเถรเจ้าถวายพระพรห้ามไว้ เพื่อให้ทรงสร้างของอื่นก่อน ภายหลังพระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราช ผู้เป็นพระมหาปนัดดา จักสร้างให้สมพระราชประสงค์ ท้าวเธอจึงให้ปักหลักศิลาจารึกอักษรแสดงพระราชประสงค์ และคำพยากรณ์ของพระเถรเจ้านั้น ณ สถานที่มีพระราชประสงค์จะทรงสร้างพระสถูปนั้นไว้

วันหนึ่ง พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราช เสด็จไปทรงทำสักการบูชาพระมหาโพธิเป็นการใหญ่ ได้ทอดพระเนตรเห็นหลักศิลาซึ่งปักไว้ ณ สถานซึ่งหมายว่าจะให้สร้างพระสถูปขึ้น ทรงระลึกถึงเหตุหนหลัง ตั้งพระหฤทัยจะสร้างพระมหาสถูปให้เสร็จตามพระราชประสงค์ของพระมหาปัยยกา แต่ทรงปริวิตกด้วยการจะหาอิฐก่อให้ได้โดยทางชอบธรรม ด้วยครั้งนั้นเป็นเวลาแรกเลิกสงครามกับพวกทมิฬ อาณาประชาราษฎรกำลังขัดสนจะเก็บส่วยภาษีอากรก็ยังไม่ได้ แต่พระบารมีบันดาลให้เป็น บังเอิญนายพรานผู้หนึ่ง ได้เห็นกองอิฐใหญ่อยู่ในป่า ซึ่งว่าพระอินทร์ทราบราชดำริของท้าวเธอแล้ว สั่งให้วิศวกรรมเทพบุตรมานิรมิตไว้ถวาย นายพรานผู้นั้นนำความมากราบทูล ท้าวเธอดีพระหฤทัย ประทานบำเหน็จแก่

นายพรานนั้นเป็นอันมาก และในเวลานั้น บังเอิญมีคนพบแร่ทองแร่เงิน แร่ทองแดงกับรัตนะต่าง ๆ ขึ้นในทิศานุทิศ เหมือนเมื่อครั้งแผ่นดินพระเจ้าเทวานัมปิยติสสะในหนหลัง พูนเพิ่มทรัพย์สมบัติในพระคลังหลวงให้บริบูรณ์ขึ้น

ครั้นได้สัมภาระเครื่องสำหรับสร้างพระสถูปเสร็จแล้ว ท้าวเธอเริ่มการสถาปนาพระสถูป ณ วันวิสาขปุรณมี ให้ถอนหลักศิลาที่หมายนั้นออกแล้วขุดรากลง ณ ที่นั้น ครั้นการทำรากเสร็จแล้ว ณ วันอาสาฬหปุรณมี (เพ็ญเดือนแปด) ตั้งพิธีก่อฤกษ์วางอิฐมงคล ท้าวเธอตรัสสั่งให้เผดียงพระสงฆ์และป่าวร้องให้หมู่อำมาตย์ราษฎรให้ไปประชุมพร้อมกันแล้ว ท้าวเธอพร้อมด้วยราชบริพาร ถึงสถานที่นั้น ทรงนมัสการและทำประทักษิณแล้วท้าวเธอเสด็จเข้าไป ณ ท่ามกลาง ให้จับวงเวียนสำหรับหมุนกำหนดสูญไส้พระสถูป แม้ท้าวเธอมีพระราชประสงค์จะทรงทำพระสถูปให้ใหญ่ แต่พระสิทธัตถเถระเห็นว่า ถ้าท้าวเธอเริ่มการพระสถูปใหญ่เกินนัก พระสถูปยังไม่ทันจะสำเร็จ ท้าวเธอก็จะเสด็จทิวงคตเสียในระหว่าง พระสถูปก็จะค้างอยู่ อีกประการหนึ่ง พระสถูปใหญ่เกินนักใครจะปฏิสังขรณ์ก็ยาก พระเถรเจ้าคิดเห็นฉะนี้ จึงถวายพระพรห้ามเสียมิให้กำหนดสูญไส้ให้ใหญ่เกินนัก ท้าวเธอก็ทรงอนุมัติตาม ทรงกำหนดสูญไส้แต่พอประมาณกลาง ทรงวางอิฐมงคลก่อพระฤกษ์ในท่ามกลางกับในสี่ทิศเสร็จแล้ว ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายทานแด่สงฆ์ถ้วนเจ็ดวันแต่นั้นมา ได้ลงมือก่อพระเจดีย์ทำที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ ภายในวิจิตรงดงามด้วยเครื่องแต่งอย่างยิ่ง ครั้นการนั้นแล้ว กำหนดมงคลฤกษ์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ณ วันอาสาฬหปุรณมี (เพ็ญเดือนแปด) ท้าวเธอตรัสสั่งให้เตรียมการ และทรงขอพระภิกษุสงฆ์ให้รับภารธุระแสวงหาพระบรมสารีริกธาตุที่จะเชิญมาบรรจุในพระเจดีย์ ครั้นถึงดิถี

มงคลฤกษ์ ท้าวเธอเสด็จโดยขบวนใหญ่ถึงสถานนั้นแล้ว ทรงถวายนมัส-การพระบรมสารีริกธาตุซึ่งพระภิกษุสงฆ์เชิญมาเตรียมไว้ถวาย ณ ที่นั้นแล้ว ทรงยกผอบทรงพระบรมสารีริกธาตุประดิษฐานเหนือพระเศียรเสด็จประทักษิณพระสถูปแล้ว เชิญเข้าทางปราจีนทิศ บรรจุไว้ ณ ห้องพระธาตุเสร็จแล้วทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถ้วนเจ็ดวัน การสร้างพระสถูปในครั้งนั้น ท้าวเธอจำหน่ายพระราชทรัพย์เป็นค่าจ้างและบำเหน็จแก่คนทำการทั่วไป ทั้งคนรับจ้างและคนทำการเปล่าเป็นการเอาบุญ ไม่ได้กะเกณฑ์ให้เป็นเครื่องเดือดร้อนของอาณาประชาราษฎรทั้งปวง

พระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราชทิวงคต

การก่อพระสถูปแล้วเสร็จ ยังอยู่แต่จะโบกปูนผิวกับยกฉัตรยอดก็พอท้าวเธอประชวรพระโรคใกล้จะทิวงคต จึงรับสั่งให้หาติสสกุมารพระอนุชามาแต่ทีฆวาปีชนบท ทรงมอบให้ดูการพระสถูป กุมารเห็นพระอาการของพระเชษฐาหนักมาก จะทำการพระสถูปให้แล้วทันพระเชษฐายังมีพระชนมายุอยู่ไม่ได้ จึงให้เอาผ้าขาวหุ้มพระสถูปแทนโบกปูน ทำฉัตรไม้ไผ่ยกขึ้นบนยอดพระสถูป และให้ประกอบจิตรกรรมอื่น ๆ แทนของที่ยังค้าง เสร็จแล้ว เข้าไปกราบทูลความแก่พระเชษฐา ท้าวเธอบรรทมบนพระวอเสด็จไปสู่พระสถูป ทรงพระวอประทักษิณพระสถูปแล้วลงบรรทมบนพระที่ซึ่งปูลงตรงทักษิณทวาร ทอดพระเนตรเห็นพระมหาสถูปอยู่ข้างด้านขวา ทอดพระเนตรเห็นโลหปราสาทอยู่ข้างด้านซ้าย ภิกษุสงฆ์ผู้มาเยี่ยมประชวรนั่งสวดคณะสาธยายอยู่รอบข้าง เป็นที่เบิกบานพระกมลยิ่งนัก แต่ในเวลานั้นพระเถราปุตตาภยเถร ซึ่งเคยเป็นนายทหารเอกของพระองค์มาแต่ก่อนยังหามาไม่ ท้าวเธอทรงดำริว่าแต่ก่อนพระเถรเจ้าเคยอยู่ทำสงครามมาด้วยกันถึง ๒๘ ครั้ง ไม่เคย

ปราชัยพ่ายแพ้แก่ข้าศึกเลยแต่สักครั้งเดียว ศึกมัจจุราชมาติดครั้งนี้ชะรอยพระเถรเจ้าจะเห็นเสียทีจึงมิได้มา พอพระเถรเจ้ามาถึงในเวลานั้นท้าวเธอดีพระหฤทัย นิมนต์ให้มานั่ง ณ ที่เฉพาะพระพักตร์แล้วตรัสว่าแต่ก่อนท้าวเธอได้ชวนพระเถรเจ้ากับนายทหารอื่นทั้งสิบคนให้ช่วยกันทำสงคราม เดี๋ยวนี้ท้าวเธอจะต้องต่อยุทธกับมัจจุราชแต่ลำพังพระองค์เดียวท้าวเธอไม่สามารถจะเอาชัยชำนะได้ พระเถรเจ้าถวายโอวาทแนะนำให้เห็นอนิจจาทิธรรมของสังขารซึ่งจะต้องแตกดับเป็นธรรมดา และเตือนท้าวเธอให้ทรงระลึกถึงพระราชกุศลในหนหลังเป็นอารมณ์ ท้าวเธอได้ทรงสดับโอวาทของพระเถรเจ้า ทรงปราโมทย์ตรัสยกคุณว่า พระเถรเจ้าเป็นที่พึ่งของท้าวเธอในศึกมัจจุราชนี้ด้วย รับสั่งให้อาลักษณ์นำสมุดจดหมายเหตุแสดงการบำเพ็ญพระราชกุศลมาอ่านถวายท้าวเธอทรงสดับ บันเทิงพระหฤทัยยิ่งนัก ตรัสแก่พระอภยเถระว่าท้าวเธอทรงทำอุปการะแก่สงฆ์มาถึง ๒๔ ปี ขอกายนี้จงทำอุปการะแก่สงฆ์อีก ขอให้ถวายพระเพลิงพระศพของท้าวเธอผู้ถวายพระองค์เป็นทาสของสงฆ์นี้ ณ สถานที่แลเห็นพระสถูปนี้ และตรัสสั่งติสสกุมารพระอนุชาให้ทำการพระสถูปที่ค้างให้สำเร็จจงได้ พระราชกุศลอันใดที่ท้าวเธอเคยทรงบำเพ็ญเป็นจารีต จงให้พระราชกุศลอันนั้นเป็นไปอย่าให้เสื่อมได้ และอย่าประมาทละเลยในกิจสงฆ์ ครั้นตรัสสั่งดังนี้แล้ว ก็ทรงดุษฎีภาพ พระภิกษุสงฆ์ก็สวดคณะสาธยายบำรุงพระสติอยู่ ท้าวเธอทอดพระเนตรพระสถูปแล้ว ก็หลับ พระเนตรทิวงคตในที่นั้น ท้าวเธออยู่ในราชสมบัติดำรงเอกราชย์ได้ ๒๔ ปี พระชนมายุ ๖๘ พรรษา (?) จึงพระภิกษุสงฆ์กับพระวงศ์และอำมาตย์ ก็พร้อมกันทำการถวายพระเพลิงพระศพพระเจ้าทุฏฐคามนีอภยราชตามประเพณี มาลกที่ถวายพระเพลิงนั้น ได้ชื่อว่าราชมาลกสืบมา.

(หมดฉบับเพียงเท่านี้)